

2018:1

Futurion är TCO:s och TCO-förbundens tankesmedja

Populismens verkliga orsaker

– om automatisering och andra
förändringar i arbetslivet

FUTURION

Innehåll

Om författaren	2
FÖRORD	3
SAMMANFATTNING	4
BAKGRUND	5
VAD ÄR DET SOM SKA FÖRKLARAS?	6
Arbetsmarknadsoro och dess orsaker	6
Ekonomiska kriser	6
Automatisering	6
Globalisering	7
Flera skäl till oro	8
Populism och dess uttrycksätt	8
Att förklara populism	10
HISTORISKA FÖRKLARINGAR TILL POPULISM	12
SVENSK POPULISM – FALLET SVERIGEDEMOKRATERNA	14
Sverigedemokraterna som proxy för populism	14
Sverigedemokraternas framgångar	15
Men invandringen då?	18
Internationella referenser	19
Arbetsmarknadsoro i allmänhet eller automatisering?	21
Trygghetssystemens betydelse	22
ALTERNATIVA FÖRKLARINGAR	23
Förtroendegapet	23
Förändrat medielandskap och minskat medieförtroende	23
Den arge vite mannen	24
GAL-TAN	25
Från någonstans till varsomhelst	26
Ökad pessimism	27
Välfärdschauvinism	28
Det finns sällan bara ett skäl	28
ÄR UTVECKLINGEN LAGBUNDEN?	29
Går det att vända utvecklingen?	29
Men tjänstemännen då?	30
Skulle en annan migrationspolitik påverka?	30
Mindre automatisering	31
Det finns inga enkla lösningar	31
VAD KAN GÖRAS?	32
Arbetsmarknadsoro handlar om mer än jobb och inkomstförlust	32
Trygghet i förändring – fungerande omställningssystem	32
Kompetensutveckling	33
Omställningsförsäkringar	33
Partsmodellen	33
En politik för framtidstro	34
Lös samhällsproblemen	34
Alla måste vinna	34
Inge hopp	34
Olika utmaningar för vänster och höger	35
Finns det hopp?	35
REFERENSER	36

Om författaren

Carl Melin är forskningsledare och samhällsanalytiker på Futurion. Han är civilekonom i grunden och doktorerade 2000 i statskunskap vid Uppsala universitet med en avhandling om lobbying och opinionsbildning. Carl har en mångårig erfarenhet av opinionsanalys, omvärldsbevakning och politisk kommunikation. Han har skrivit ett antal böcker om väljarbeteende och politiska värderingar.

Förord

Digitalisering, automatisering och robotisering förändrar förutsättningarna för arbete, såväl dess organisering som villkor och kompetenskrav. Många forskare är eniga om att vissa jobb kommer att försvinna, att de jobb som skapas kommer att efterfråga nya färdigheter och att jobben överlag kommer att förändras.

I grunden är detta en positiv utveckling. Många av de arbetsuppgifter som försvinner är tunga och rutinartade och människor får möjlighet att ta nya steg i arbetslivet. Ökad produktivitet skapar också mer resurser som rätt fördelade kan komma alla till del.

Samtidigt som utvecklingen skapar nya verktyg för arbetet skapas också parallellt nya möjligheter att organisera det, exempelvis genom de så kallade plattformsföretagen. Och den ekonomin innebär i sig utmaningar för partsmodellen och regelverken på arbetsmarknaden.

Det vore naivt att tro att den samhällstransformering som vi nu genomgår endast får konsekvenser för närings- och arbetsliv. Tvärtom vet vi av historien att stora förändringar i produktionssystemen också påverkar samhället i stort. När vi övergav jägar- och samlarsamhället för jordbruket skapade det statsbildningar som tidigare inte fanns och industrialiseringen banade väg för att bryta adelns makt och skapade förutsättningar för dagens kapitalism men även den moderna demokratin.

Förändringar kan leda till optimism och framtidstro men också oro. Och det i sin tur påverkar våra värderingar och hur dessa tar sig uttryck. Futurion har i en studie som genomfördes i samverkan med SOMinstitutet konstaterat att människor inte längre ser så positivt på vad den moderna tekniken betyder för jobb och arbetsmarknad. I den här rapporten fördjupar vi oss i vad sådan oro betyder för politik och samhälle.

Fururions forskningsledare Carl Melin, som har ansvarat för denna rapport, konstaterar att det finns ett tydligt samband mellan människors oro för det som händer på arbetsmarknaden, exempelvis risken för att bli arbetslös,

Fotograf: Jonas Berg

Ann-Therése Enarsson
VD, Futurion

Automatisering är en förklaring till den växande populismen.

och att attraheras av olika populistiska rörelser. På så sätt kan den pågående automatiseringen vara en viktig förklaring till det ökade stödet för exempelvis invandringsfientliga partier i Sverige och i andra länder.

Att automatiseringen och andra förändringar i arbetslivet får konsekvenser som vi inte alltid önskar innebär inte att vi kan stoppa en utveckling som i huvudsak är positiv. Däremot måste vi hantera den och skapa framtidstro och tillit till våra system som gör att människor bejaktar snarare än fruktar utvecklingen. Det innebär en utmaning både för politiken och för arbetsmarknadens parter.

Denna rapport visar vad som händer när vi inte klarar av att hantera människors oro. Men den pekar också ut några områden som är kritiska att stärka för att vi ska kunna växla ut den strukturomvandling som nu sker. Diskussionen om hur vi bäst rustar oss för våra jobb och vår framtid har bara börjat. Låt oss alla bidra till ett samhälle där människor ser sig bidra, kunna växa och utvecklas med sina jobb, vilket ökar möjligheten för att bygga tillit och tillväxt.

Sammanfattning

Under de senaste decennierna har stödet för olika populistiska rörelser ökat i många länder. Vi ser det i form av ett ökat stöd för populistiska partier men även genom förändringar inom partier och på samhällsdebatten. Populismen är inte heller begränsad till partipolitiken utan finns i samhällslivet i stort. Ofta tar den sig uttryck i ett högt tonläge och en ökad polarisering. Vi behöver gå tillbaka till 1930-talet för att hitta en motsvarande period med växande populistiska rörelser i så många länder samtidigt.

I många länder har det förts en debatt om hur denna utveckling ska mötas och olika motmedel har använts. Populistisk samhällskritik och de partier som bär fram den har både ignorerats, bemötts och tagits upp av etablerade partier. Ingen av dessa metoder verkar dock ha varit särskilt mycket mer framgångsrik än någon annan, i alla fall inte annat än mycket kortsiktigt. Trenden har aldrig kunnat brytas annat än tillfälligt. I Sverige har det tydligaste exemplet på ett populistiskt parti, Sverigedemokraterna, fördubblats i alla val de ställt upp i.

För att kunna bemöta populismen är det viktigt att förstå vad den beror på och varför den ökar. Det är viktigt vare sig man vill lösa de samhällsproblem som den är en reaktion gentemot eller om man vill motverka de populistiska rörelserna. Om man annat än kortsiktigt vill försvaga populismen är det dock svårt att tro att det går att göra på annat sätt än genom att hantera de samhällsproblem som de är en reaktion emot. Det behöver dock inte innebära en acceptans av populisternas problemställning eller förslag till lösningar.

Den här rapporten visar att människors oro på arbetsmarknaden är en viktig förklaring till varför stödet för populistiska rörelser har ökat. En oro som utgår från de förändringar som sker på arbetsmarknaden och vad dessa betyder för jobb, ekonomi men även social status. Studien visar att det ökade stödet för populism inte går att förklara utifrån faktorer som ökad invandring eller rasism, eller på att vi konsumerar sociala medier som bekräftar våra fördomar och åsikter. Däremot verkar det alltså gå att finna en förklaring i de stora förändringar som vi ser i arbetslivet – inte minst på grund av automatiseringen – och den oro som detta leder till. Liksom depressionen på 1930-talet skapade oro och turbulens verkar vår tids finanskris och automatisering haft en liknande påverkan.

Bakgrund

Historiskt sett har det svenska partipolitiska systemet varit mycket stabilt. Fem partier satt i riksdagen mellan 1932 och 1988 och det sammanlagda stödet för å ena sidan Socialdemokraterna och Vänsterpartiet och å andra sidan de då tre borgerliga partierna varierade mycket lite mellan valen. När Socialdemokraterna gjorde ett riktigt dåligt val som 1976 fick partiet ”bara” 42,7 procent av rösterna.¹

Sedan dess har mycket hänt. Miljöpartiet kom in i riksdagen och åkte ut för att sedan komma tillbaka. Kristdemokraterna kom in, än så länge för att stanna, medan Ny Demokrati kom in och åkte ut. De största förändringarna har dock skett i de senaste två valen. 2010 kom Sverigedemokraterna in i riksdagen, 2014 blev de tredje största parti och de senaste åren har de tävlat med Moderaterna om att vara näst största parti.

Det är dock inte bara Sverige vars partisystem i grunden har förändrats under de senaste decennierna. I många europeiska länder har historiskt starka partier mer eller mindre fallit ihop. Det gäller för många av de socialdemokratiska partierna men inte bara för dessa. På högersidan i politiken har balansen förskjutits från kristdemokratiska och allmänkonservativa partier till mer tydligt höger-radikala partier. Och i länder där valsyste- met gör det svårare för utmanare, exempelvis USA och Storbritannien, har det skett stora förändringar inom partierna. Både Republikanerna i USA och Konservativa i Storbritannien är mer nationalistiska och mer populistiska än vad de historiskt varit. Och även inom partier till vänster, som brittiska Labour och USA:s Demokrater har populistiska krafter växt sig starkare.

Det går alltid att hitta förklaringar till det som sker inom de olika nationella kontexterna. Men då liknande förändringar sker i flera länder samtidigt finns det skäl till att försöka hitta gemensamma nämnare. Donald Trump, Brexit och väljarstödet för Le Pen i Frankrike och Sverigedemokraterna går alla att beskriva som enskilda händelser. Men förmodligen är det ingen slump att allt detta sker ungefär samtidigt.² I alla frågor handlar det om att nationalism har fått ett större utrymme i valrörelserna än vad det har haft tidigare under mellankrigstiden och i alla länder har vi kunnat se att vissa väljargrupper,

främst äldre infödd arbetarklass, förändrat sitt väljarbeteende. Författaren John Judis som skrivit en bok om populism lyfter fram olika nationella förklaringar till den ökade populismen när han jämför olika länder. Men konstaterar också att ett gemensamt drag är att den exploderat som en följd av den ekonomiska recessionen.³

Det förekommer i debatten flera förklaringar till varför detta händer och den här rapporten kommer att lyfta fram och beskriva dessa. Vi kommer också att visa varför en förklaring, arbetsmarknadsoro verkar ha stor betydelse medan andra förklaringsmodeller, som exempelvis migration och rasism eller förändrad mediekonsumtion, inte är tillräckliga. Det innebär inte att dessa förklaringar saknar betydelse. Men de verkar snarare utgöra en del av symptomen än vara den kausala orsaken.

Arbetsmarknadsoro handlar framförallt om risken för att bli arbetslös. En faktor som påverkar att jobben hotas är automatiseringen. Automatiseringen innebär att jobb försvinner och alla som drabbas av detta kommer inte att få del av de nya som skapas. Den relativa statusen för olika jobb förändras också och många av de som försvinner är också traditionella högstatusjobb inom exempelvis gruv- och verkstadsindustrin. De som blir kvar med jobbet upplever därför inte bara en ekonomisk oro för att förlora inkomsten utan också en oro för förlorad status och socialt sammanhang. Över tid vet vi att automatisering inte enbart innebär att jobb försvinner. Tvärtom skapar den också många nya och inte minst förändras innehållet i de befintliga jobben. Men för den vars jobb hotas, eller som upplever att den inte behärskar det nya arbetsinnehållet, finns ändå skäl till oro.

I nästkommande kapitel definieras analysens huvudvariabler, arbetsmarknadsoro och populism och dessutom nämns ett antal alternativa förklaringar. Därefter går vi igenom ett antal historiska exempel på populism för att sedan beskriva och förklara modern populism i Sverige men även med referenser till andra västländer, främst USA. Därefter testar vi alternativa förklaringar för att därefter diskutera slutsatserna och deras konsekvenser. I de sista kapitlen diskuterar vi populismens lagbundenhet – går utvecklingen att vända – och om möjliga strategier för att bemöta denna.

¹ Tar vi bort andra världskrigsvalet 1940 och Erlanders avskedsval efter Pragvåren 1968 så rörde sig Socialdemokraternas väljarstöd 1932-1988 mellan 41,7 och 47,8 procent i riksdagsvalet

² Det finns exempel på där länders partisystem fallit ihop av rent nationella orsaker och där motsvarande inte skett samtidigt i andra länder. Det gäller exempelvis Italien och Grekland där etablerade partier nästan helt uttraderades på grund av korruptionsskandaler

³ Judis, John 2016 *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*

Vad är det som ska förklaras?

Denna rapport har som ambition att beskriva samband mellan å ena sidan förändringar i ekonomin och arbetslivet (materiella villkor) och å andra sidan ökat stöd för vissa politiska uppfattningar (ställningstaganden). Sambandet kan vara direkt men även indirekt genom så kallade mellanliggande variabler. Som huvudvariabler bygger analysen på variabeln arbetsmarknadsoro (vilket kan vara en följd av förändringar av ekonomi och arbetsliv) och den beroende variabeln stöd för populism. Då båda dessa begrepp kan tolkas och definieras på olika sätt beskrivs nedan hur dessa används och definieras i denna rapport. Analysen gör inte anspråk på att ha den sanna eller korrekta definitionen men däremot den som är mest tillämplig i detta sammanhang. Alternativa termer hade exempelvis kunnat vara förändringar i produktionsförhållanden respektive förändringar i väljarbeteende. Rapporten handlar dock inte om väljarbeteende men däremot används väljarstödet för populistiska partier som en indikation eller operationalisering av stödet för populism.

Arbetsmarknadsoro och dess orsaker

Människor kan känna oro av flera olika orsaker, befogade eller inte. I denna rapport begränsar vi oss dock till den oro som uppstår som en följd av förändringar av ekonomin och inom arbetslivet. Det handlar alltså om exempelvis risken för att bli arbetslös, förlora hela eller delar av sin inkomst men även om att förlora status på grund av att positionen på arbetsmarknaden förändras. Oro kan exempelvis vara en rädsla för att inte längre kunna försörja sig själv och sina närmaste, men också om att förlora stolthet över sitt arbete och sin roll som samhällsbyggare.

Sådan oro kan uppstå på flera olika sätt. Det kan handla om ekonomiska kriser i allmänhet som slår mot hela eller stora delar av ekonomin där i och för sig enskilda sektorer kan drabbas oproportionerligt hårt. Men det kan också handla om strukturrationalisering som innebär att vissa yrken eller sektorer drabbas utan att ekonomin i sig behöver gå dåligt. Ett tydligt exempel på det senare är jordbruket som rationaliserats kraftigt under de senaste hundra åren. Det svenska jordbruket står fortfarande för en mycket stor del av livsmedelsförsörjningen samtidigt som det sysselsätter allt färre. Automatiseringen pågår hela tiden men har vid olika tidpunkter mer eller mindre betydelse för sysselsättningsutvecklingen inom olika sektorer.⁴ En tredje faktor som kan leda till förlorade jobb i ett land samtidigt som det

skapar jobb i andra är globaliseringen. Det vill säga att produktion eller andra arbetstillfällen flyttar, vanligtvis på grund av att det är billigare i andra länder.

Ekonomiska kriser

Ekonomiska kriser har kommit och gått genom historien men har varit tydligast under det senaste århundradet då världsekonomin blivit alltmer globaliserad. Kriserna har ofta berott på efterfrågefall som spridit sig till andra länder och skapat negativa spiraler. När efterfrågan på en produkt faller minskar inkomsterna för de som producerar denna och då minskar i sin tur deras efterfrågan. Bland ekonomiska kriser märks bland annat den stora depressionen på 1930-talet, oljekrisen på 1970-talet och den kris som inleddes av finanskrisen i USA hösten 2008, ibland kallad ”den stora recessionen”.

Automatisering

Automatisering är inte något nytt. Under mänsklighetens historia har olika tekniska landvinningar vid flera tillfällen ersatt det som krävt fysiska insatser av människor eller djur. Hjulet minskade behovet av att släpa och bära föremål och plogen automatiserade tunga arbetsmoment inom jordbruket. I samband med den industriella revolutionen ökade dock takten i automatiseringen kraftigt och detta var den drivande kraften i att omvandla stora delar av världen från jordbruks- till industrisamhället. Inte minst slogs olika hantverksyrken ut då produktion som tidigare gjorts manuellt, ett i taget, i stället kunde genomföras av maskiner och exempelvis på så kallade löpande band.

Det går att definiera automatisering på olika sätt. Vi använder oss här av följande definition:

”Automation is the creation of technology and its application in order to control and monitor the production and delivery of various goods and services. It performs tasks that were previously performed by humans.”⁵
En annan vanligt förekommande definition som är lite enklare är: “The technique of making an apparatus, a process, or a system operate automatically”.⁶

Automatiseringen innebär – enkelt uttryckt – att varor och tjänster som tidigare producerats av människor i stället görs mer eller mindre automatiskt av maskiner. Den industriella revolutionen innebar framförallt en automatisering av varuproduktionen medan den digitalisering som idag fortgår främst omfattar tjänster.

⁴ Se bland annat följande föreläsning av robotik-forskaren professor Amy Loutfi <https://www.youtube.com/watch?v=gpOCLDDQZn0>

⁵ Technopedia

⁶ <https://www.isa.org/about-isa/what-is-automation/>

Allt annat lika innebär automatisering att antalet arbetsuppgifter minskar. När det krävs färre arbetstimmar för att producera samma vara eller tjänst så kommer det totala antalet arbetade timmar hela tiden minska givet att produktionsvolymen är oförändrad. I verkligheten är det dock så att den totala produktionsvolymen ökar, både kvantitativt och kvalitativt. Vi tillverkar exempelvis inte bara fler bilar och TV-apparater än tidigare utan även bättre bilar och TV-apparater och dessutom en massa saker som inte tidigare funnits. Automatiseringen leder alltså även till en ökning av den totala mängden resurser eller för den delen välfärd i ett samhälle. Däremot säger den inget i sig om hur dessa resurser fördelas. Den tidiga industrialiseringen innebar en ökad ojämlikhet i samhället men under stora delar av 1900-talet bidrog den till att öka välfärden för det stora flertalet och till skapandet av en stor västerländsk medelklass. Under de senaste decennierna har dock ojämlikheten återigen ökat i många länder.⁷

Under de senaste decennierna har en ny våg av automatisering tagit fart i form av digitaliseringen. I grunden handlar det också om automatisering men mer specifikt på grund av datorer eller maskiner som är kontrollerade av datorer.⁸ Det har ökat komplexiteten i de uppgifter som går att automatisera och även den takt i vilket detta sker. I och med att mer kvalificerade arbetsmoment kunnat automatiseras har det även ersatt fler tjänstemannauppgifter. Den tidiga industrialiseringen ersatte främst fysiska arbetsuppgifter medan nu även mer intellektuella sådana blir ersatta.

Automatiseringen förändrar arbetsinnehållet men innebär både att jobb försvinner och tillkommer och inte minst att de jobb som är kvar förändras. Den skapar också kortsiktigt vinnare och förlorare på arbetsmarknaden. Även om automatiseringen ökar det totala välståndet är det inte säkert att de vars uppgifter försvinner också är de som får ta del av de nya resurserna. Tvärtom kan stora grupper både förlora sina arbetsuppgifter, inkomster och status. Det senare både som en följd av arbetslöshet eller att de nya jobb som skapas inte har samma löner som de som försvinner. I många länder har anställda inom industrin haft relativt höga löner och samtidigt är det där som automatiseringen varit mest påtaglig. Det finns här en branschskillnad mellan arbetare och tjänstemän då löneskillnaden mellan tjänstemän inom och utanför industrin varit relativt liten medan den har varit relativt stor bland arbetare. Det gör att förlorade jobb inom industrin slår proportionerligt

hårdare mot arbetare. Desto mer rutinartad en arbetsuppgift är desto lättare är den att automatisera.

I debatten om den förändrade arbetsmarknaden nämns ibland den så kallade ”squeezed middle”, inkomsttagare som har det tillräckligt bra för att klara sig utan bidrag men inte tillräckligt bra för att klara sig bra. I den amerikanska och brittiska kontexten handlar det även om de som tjänar över de lagstadgade minimilönerna men som ändå har tappat relativt den övre medelklassen och andra höginkomsttagare. Automatiseringen innebär att grupper, ofta utan akademisk utbildning, förlorar inkomst och status. Jobb på mellannivå, exempelvis som sekreterare eller maskinoperatör försvinner och ersätts av jobb som antingen är enklare eller som kräver en mycket högre utbildning. Många av de jobb som försvinner är jobb som tidigare varit högstatusjobb för människor med relativt låg utbildning.⁹

Globalisering

I samhällsdebatten förväxlas ibland jobb som försvunnit på grund av automatisering med jobb som flyttat på grund av globaliseringen. Det förra beror på den tekniska utvecklingen där maskiner ersätter arbeten medan det senare ofta beror på att produktion flyttar till länder med lägre lönekostnader, eller för att komma närmare marknaden. Det finns dock samband då modern informationsteknologi gör det lättare att kommunicera globalt och därför underlättar utflyttning. Bland annat har kundtjänstverksamhet, så kallade call-centers, i hög utsträckning flyttat till länder med lägre personalkostnader. Samtidigt kan automatiseringen minska lönekostnadernas relativa betydelse i och med att det krävs färre anställda och därför göra det möjligt att flytta hem verksamhet. Lokalisering styrs inte endast av produktionskostnader utan även av faktorer som närhet till marknaden och avstånd till företagsledning och funktioner som forskning och utveckling.

Det är också tydligt att en del politiker väljer att skylla jobbförluster på globalisering när dessa i verkligheten främst beror på automatisering. Det var inte minst tydligt i det senaste amerikanska presidentvalet där Donald Trump skyllde de förlorade jobben på frihandel och - när det gällde kolindustrin - även på miljökraven. Det främsta skälet till att jobben försvunnit beror dock på att arbetsuppgifterna tagits över av maskiner. Kanske kan detta förklaras med att det är politiskt tacksammare att skylla på andra länder eller politiska motståndare än på robotar.¹⁰

⁷ Det finns olika teorier kring detta och en del forskare menar att ojämlikheten automatiskt ökar när avkastningen på kapital över tid överstiger produktiviteten. Endast allvarliga kriser som exempelvis krig kan ändra på detta. Se bland annat Piketty, Thomas 2014 *Capital in the Twenty-First Century*. Ojämlikheten har också utvecklats olika i olika länder. I USA har den exempelvis ökat betydligt mer än i Västeuropa

⁸ Frey, Carl Benedikt & Osborne, Michael 2013 *The Future of Employment: How susceptible are jobs to computerisation?*

⁹ Frey, Carl Benedikt & Osborne, Michael 2013 *The Future of Employment: How susceptible are jobs to computerisation?* och <http://oecdinsights.org/2012/03/07/hourglass-job-markets-and-earnings-inequality/>

¹⁰ Se bland annat <http://nordic.businessinsider.com/trump-administration-robot-automation-2017-3?r=US&IR=T> och <https://www.technologyreview.com/s/602869/manufacturing-jobs-arent-coming-back/>

Flera skäl till oro

För de människor som oroas över att de förlorar jobbet och därmed riskerar sin ekonomiska ställning har det dock begränsad betydelse om det beror på automatisering eller globalisering.

En förutsättning för att studera arbetsmarknadsorons effekter på samhället är att hitta en variation i de påfrestringar som det utsätts för. Det är inte helt enkelt att identifiera att automatiseringen ökar vid ett givet tillfälle. Tvärtom vet vi att den pågår hela tiden, om än i olika takt och med olika betydelse inom olika sektorer. Digitaliseringen innebär exempelvis att takten har ökat under de senaste decennierna vad det gäller administrativa arbetsuppgifter och vi är bara i början av att se vad artificiell intelligens kommer att betyda för mer kvalificerade arbetsuppgifter.¹¹

Däremot är det möjligt att hitta andra variationer, exempelvis mellan människor som arbetar i olika sektorer, har olika utbildning och arbetsuppgifter samt mellan och inom länder. I den här rapporten kommer vi bland annat att analysera regionala skillnader gällande exempelvis varsel och utsatthet för automatisering.

Arbetsmarknadsoro kan alltså ha flera olika orsaker och tar sig olika uttryck. I denna rapport ligger fokus på orsaker som förlorade och hotade jobb och de konsekvenser som detta får för inkomster och andra värden, som exempelvis status.

Populism och dess uttryckssätt

Populism är ett vitt begrepp som genom åren fått många olika definitioner.¹² En del mer beskrivande och andra mer värdeladdade. I Sverige har ordet oftast haft en negativ klang medan det är mer positivt värdeladdat i USA. Populism har i olika länder och vid olika tidpunkter haft både en höger- och en vänsterinriktad karaktär. Högerinriktad populism har ofta, men inte alltid, varit nära förenat med nationalistiska rörelser och ibland med främlingsfientlighet. Det som förenar populism är ett "vi mot dom tänkande" där det finns en upplevd uppdelning eller motsättning mellan folket och eliten. Ofta förekommer det krav på enkla politiska lösningar som i alla fall motståndarna inte anser är realistiska eller genomförbara.¹³ Populistiska rörelser är också ofta kritiska mot de begränsningar av totalt majoritetsstyre som den liberala demokratin har i form av exempelvis pressfrihet

och ett självständigt rättsväsen. Professor Takis Pappas har förfäktat en definition av populism som demokratisk icke-liberalism.¹⁴ Historikern Michael Kazin beskriver det i stället som ett språk som håller "ordinary people as a noble assemblage not bounded narrowly by class; view their elite opponents as self-serving and undemocratic; and seek to mobilize the former against the latter".¹⁵

Journalisten John Judis som skrivit en bok om den ökade populismen menar att det egentligen är ganska meningslöst att försöka definiera populism som en ideologi då den kan vara både höger, vänster och mitten.¹⁶ Snarare måste det förstås som en slags politisk logik där vanligt folk ställs mot en slags elit.¹⁷

I vänsterpopulism vänds kritiken ofta mot en politisk och ekonomisk elit som utnyttjar vanligt folk (ofta benämnt "folket" eller "arbetarklassen"). Även högerpopulismen vänder sig mot en elit som ibland omfattar den ekonomiska eliten men oftare den politiska och kulturella eliten, de senare ofta omfattande medierna. I högerpopulismen finns det ofta även en kritik mot grupper som inte är en del av eliten, exempelvis minoritetsgrupper, men som anses få särskilda förmåner från eliten. Judis kallar vänsterpopulismen "dyadisk" då den beskriver motsättningen mellan två grupper (folk och elit) medan högerpopulismen är "triadisk" då konflikten inte bara står mellan folket och eliten utan även denna tredje, privilegierade, grupp.¹⁸

I modern högerpopulism, ofta inom ramen för den så kallade alt-right rörelsen, används begreppen nationalist och globalister. Nationalister är då de som står upp för nationalstaten medan globalister är för frihandel, multilaterala samarbeten (som FN) och liknande. I den retoriken blir då ofta eliten de politiker och affärsmän som agerar på den nationella arenan. Inom delar av denna rörelse finns det en tydlig antisemitism där exempelvis den judiske affärsmannen George Soros lyfts fram som fiende. Det innebär dock inte att populism i bred bemärkelse kan anses omfatta antisemitism.

Tyvärr används begreppet populism ofta slarvigt och ibland så brett som i betydelsen "någon tycker något som är populärt men som jag själv inte håller med om". Eller helt enkelt används ordet som en synonym till "populärt" eller "folkligt". Som underlag för denna rapport använder vi ett antal villkor för att snäva av

¹¹ Frey, Carl Benedikt & Osborne, Michael 2013 *The Future of Employment: How susceptible are jobs to computerisation?*

¹² Kaltwasser, Christobal Rovira et al 2018. *The Oxford Handbook of Populism* och där anförda referenser.

¹³ Vad är egentligen populism? *Forskning och framsteg*, nr. 7, 2007. Sid 64, och där anförda referenser

¹⁴ Pappas, Takis 2016 "Modern populism: Research advances, conceptual and methodological pitfall, and the minimum definition". *Oxford Research Encyclopedias*. Se även Mudde, Cas 2007 *Populist Radical Right Parties in Europe*

¹⁵ Kazin, Michael 1995 *The Populist Persuasion: An American History*

¹⁶ Vi talar sällan om "mittenpopulism" men det går att beskriva valet av Emmanuel Macron till president i Frankrike 2017 som ett exempel på detta

¹⁷ Judis, John 2016 *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*

¹⁸ Judis, John 2016 *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*

begreppet.¹⁹ För att en företeelse, i detta fall politisk rörelse som lockar anhängare, ska anses utgöra analysens beroende variabel (populism) behöver den uppfylla följande villkor:

- Utger sig för att vara företrädare för ”vanligt folk”
- Beskriver samhällseliter (politiker, media, storföretag, EU-tjänstemän etc) som mer eller mindre fientligt inställda till vanligt folks intressen
- Hävdar att det finns ett tydligt motsatsförhållande mellan intressena hos vanligt folk och eliterna
- Hävdar att det ofta finns enkla metoder för att lösa komplicerade samhällsproblem

Alla dessa villkor kan gälla för både höger- och vänsterpopulism. På så sätt är villkoren tillräckligt inkluderande. Problemet är att de kan vara alltför inkluderande. För att analysen ska vara träffsäker vill vi inte inkludera normalt icke-populistiska partier. Exempel på det kan vara när Kristdemokraternas dåvarande partiledare Göran Hägg-lund angrep kultureliterna och sade sig företräda ”verklig-hetens folk” och det finns också exempel från alla partier på liknande retorik.²⁰ En del skulle hävda att Socialdemo-kraternas budskap i valrörelsen 2014 om att ”något har gått sönder i Sverige” var uttryck för en populistisk retorik.

För att inte alla partier som någon gång förenklat politiken behövs det alltså ytterligare något villkor.

- Det anses existera någon form av konspiration mot vanligt folk där de förnekas verkliga fakta
- Definitionen av ”vanligt folk” är exkluderande

Det första av dessa villkor innebär en skärpning av det tredje villkoret och omfattar ofta en hård mediekritik. Det sista villkoret handlar inom högerpopulism ofta om utlänningar, flyktingar eller andra minoritetsgrupper. Villkoret kan dock handla om exempelvis grupper inom medelklassen som inom traditionell vänsterretorik inte räknas in i gruppen ”vanligt folk” eller ”vanliga arbetare.”²¹

Listan på villkor kan göras längre och en del författare lyfter exempelvis förekomsten av starka karismatiska ledare som en viktig del, eller att prata om ”sunt för-nuft”.²² Att använda för många villkor bidrar dock inte till analysen och det finns exempel på framgångsrika populistiska rörelser som saknar den typen av ledare.

Den populism som idag växer sig stark runt om i världen är framförallt högerpopulismen även om det finns exempel på vänsterpopulistiska partier som också går framåt, inte minst i Sydeuropa.²³ Stödet för den uttalat socialistiska presidentvalskandidaten Bernard Sanders i USA och Labourledaren Jeremy Corbyn kan också ses som uttryck för vänsterpopulism. De nutida exemplen på vänsterpopulistiska partier som går framåt är begrän-sade till vissa partier i södra Europa där åtminstone det grekiska exemplet (Syriza) tydligt också har nationella förklaringar såsom korruptionen inom det tidigare dominerande vänsterpartiet (Pasok). Även stödet för Corbyn och Sanders är svårt att isolera från tröttheten på Clintoneran respektive Blair/New Labour.

Historiskt sett kan vi se att samhällsförändringar skapat olika former av populism. Industrialiseringen under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal skapade grogrunden för arbetarrörelsen och partier som på många sätt till en början var populistiska, för att sedan som socialdemo-kratin utvecklas till att bli etablerad och i många länder även statsbärande. Under den ekonomiska krisen på 30-talet stärktes såväl höger- som vänsterpopulismen, med förödande resultat.

Ett alternativt begrepp till populism som är mer avgrän-sat och som används av Andreas Johansson Heinö, förlagschef på tankesmedjan Timbro, är ”authoritarian populism” vilket mäter ungefär samma sak. Definitionen utgår i mycket från hur olika partier ställer sig till ”the European Consensus” som kan definieras som den liberala demokrati som såväl som socialdemokra-ter, liberaler, kristdemokrater och konservativa i norra Europa ställt sig bakom.²⁴ Statsvetaren Jan-Werner Müller har i en bok om populism begränsat sig till denna auktoritära populism och menar att populism i sig är anti-demokratisk. Detta då hans definition av demokrati förutsätter pluralism och de institutioner som utgör den liberala demokratin.²⁵ Det vore dock fel att definiera huvuddelen av de rörelser vi här studerar som anti-demokratiska. En del skulle dock kalla det som de eftersträvar för en demokrati utan institutionella begränsningar som exempelvis minoritetsskydd.

I denna rapport använder vi oss förenklat av begreppet populism utan prefix. I realiteten kan dock det begreppet ses som synonymt med högerpopulism då det framför-allt är den som växer i västvärlden. Johansson Heinös begrepp auktoritär populism skulle kunna fungera men samtidigt innebär det också en begränsning.

¹⁹ Villkoren är mina egna men utgår från bland annat Mudde, Cas 2007 *Populist Radical Right Parties in Europe* och Pappas, Takis 2016

”Modern populism: Research advances, conceptual and methodological pitfall, and the minimum definition”, *Oxford Research Encyclopedias*

²⁰ Hägg-lund, Göran ”Sveriges radikala elit har blivit den nya överheten”, *DN Debatt* 2009-09-16

²¹ För en beskrivning av populistisk kommunikation se bland annat Aalberg, Toril et al 2017 *Populist Political Communication in Europe*. Routledge

²² Se exempelvis Taggart, Paul 2000 *Populism*

²³ Av dessa partier har grekiska Syriza även vunnit regeringsmakten. Se https://timbro.se/app/uploads/2016/06/4_rapport_populismindex_eng_0.pdf

²⁴ https://timbro.se/app/uploads/2016/06/4_rapport_populismindex_eng_0.pdf

²⁵ Müller, Jan-Werner 2016 *What is populism*

För att studera orsakerna till populism är det viktigt att hitta variationer och tydligast är sådana mellan geografiska områden. Går det exempelvis att belägga att stödet för populism är högre bland människor som i större utsträckning påverkas av automatiseringen och kan vi belägga att dessa samband inte förklaras av andra faktorer som exempelvis invandring eller mediekonsumtion, vilka kommer att diskuteras längre fram. Vi kan konstatera att stödet över tid har ökat för populistiska partier och då framförallt högerpopulistiska sådana. Det gäller inte bara i Sverige, där Sverigedemokraterna är det tydligaste exemplet på det, utan även i andra länder. Sverigedemokraterna är det riksdagsparti i Sverige som uppfyller ovan ställda villkor för populism. Definitionen skulle även förmodligen stämma in på Ny Demokrati som satt i riksdagen mellan 1991 och 1994. Sverigedemokraterna har också ökat kraftigt i väljarstöd mellan alla riksdagsval som partiet har ställt upp i.

Att förklara populism

Det finns flera teorier kring varför populismen ökar.²⁷ Bland dessa märks såväl populistiska företrädares egna förklaringar såsom att "eliten struntar i vanligt folk" eller att människor fått nog av "mångkulturen" eller "korrupta politiker". En del av populisternas motståndare har i stället använt argument som att människor är "rasister" eller inte "förstår sitt eget bästa".

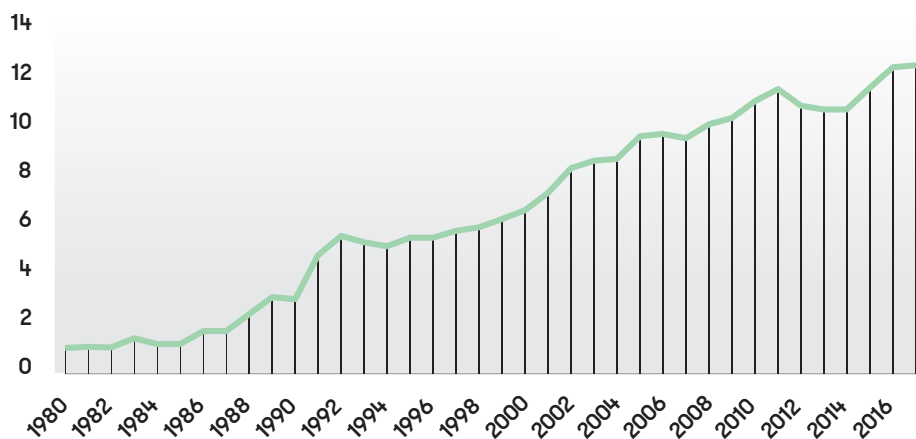
Om vi bortser från ovanstående förklaringar som snarare är mer eller mindre ogrundade argument än teorier kan vi identifiera ett antal möjliga förklaringar som återkommer i debatten.

- Förändringar på arbetsmarknaden (exempelvis ekonomiska kriser, åtstramningspolitik och strukturomvandling – inklusive automatisering)²⁸
- Invandring/främlingsfientlighet/rasism²⁹
- Bristande förtroende (för eliter)³⁰
- Sociala medier (ekokammare)³¹

Det finns flera andra förklaringar som också förekommer i debatten men de flesta går att sortera in under rubrikerna ovan.³² Flera av dessa går också att betrakta som mellanliggande variabler. Ekonomiska förändringar kan göra att vissa grupper får det bättre och andra sämre vilket kan öka misstron mot grupper som anses tillhöra eliten, inte minst om den ekonomiska ojämlikheten ökar.³³ Människor som blir av med jobbet kan bli mer negativa till invandring och sociala medier kan öka misstron i samhället.

Vi kommer i följande kapitel att visa att det finns ett samband mellan ökad arbetsmarknadsoro och stödet för populistiska rörelser (inklusive partier och kandidater).

Genomsnittligt väljarstöd högerpopulistiska partier i Europa 1980-2017

Ur Populism index, 2017, Andreas Johansson Heinö.²⁶

²⁶ Johansson Heinö, Andreas 2017 <https://timbro.se/ideologi/timbro-authoritarian-populism-index-2017-2/>

²⁷ Kaltwasser, Christobal Rovira et al 2018 The Oxford Handbook of Populism och där anförda referenser

²⁸ Se bland annat <https://www.forbes.com/sites/iese/2017/01/24/why-populism-is-rising-and-how-to-combat-it/>

²⁹ <https://www.thenation.com/article/economic-anxiety-didnt-make-people-vote-trump-racism-did/>

³⁰ <https://www.edelman.com/post/fall-of-trust-rise-of-populist-action/>

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1356931042000263537?src=recsys&journalCode=cjpi20>

<http://voxeu.org/article/populism-and-trust-europe>

³¹ <https://www.brookings.edu/blog/techtank/2017/04/28/why-are-populists-winning-online-social-media-reinforces-their-anti-establishment-message/>

³² Kaltwasser, Christobal Rovira et al 2018. The Oxford Handbook of Populism och där anförda referenser

³³ <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2017/10/05/fiscal-monitor-october-2017>

Det är relativt enkelt att konstatera det sambandet på makronivå. Vi kommer emellertid även redovisa forskning som belägger att det också finns ett samband på mikro-nivå, det vill säga att det är de individer som har den största oron också är de som i högst utsträckning stöder populistiska rörelser. Övriga konkurrerande förklaringsfaktorer, främst invandringen, kommer också att diskuteras.

Sambandet mellan arbetsmarknadsoro och populism förekommer dock inte i vakuum eller är oberoende av andra faktorer. Grundläggande värderingar men även exempelvis utbildning, livssituation och eventuella fördomar, har betydelse. Det verkar som att exempelvis utbildning har ett negativt samband med stödet för populism. Det finns alltså skäl att exempelvis tro att en person med låg utbildning som upplever arbetsmarknadsoro lättare attraheras av populism än vad en högutbildad person gör. Främlingsfientlighet är också en sådan faktor. Vi kommer att visa att främlingsfientligheten över tid har minskat samtidigt som stödet för främlingsfientliga partier har ökat. Arbetsmarknadsoron verkar därför också ha effekten att väcka latenta opinioner som inte tidigare påverkat exempelvis väljarbeteendet.

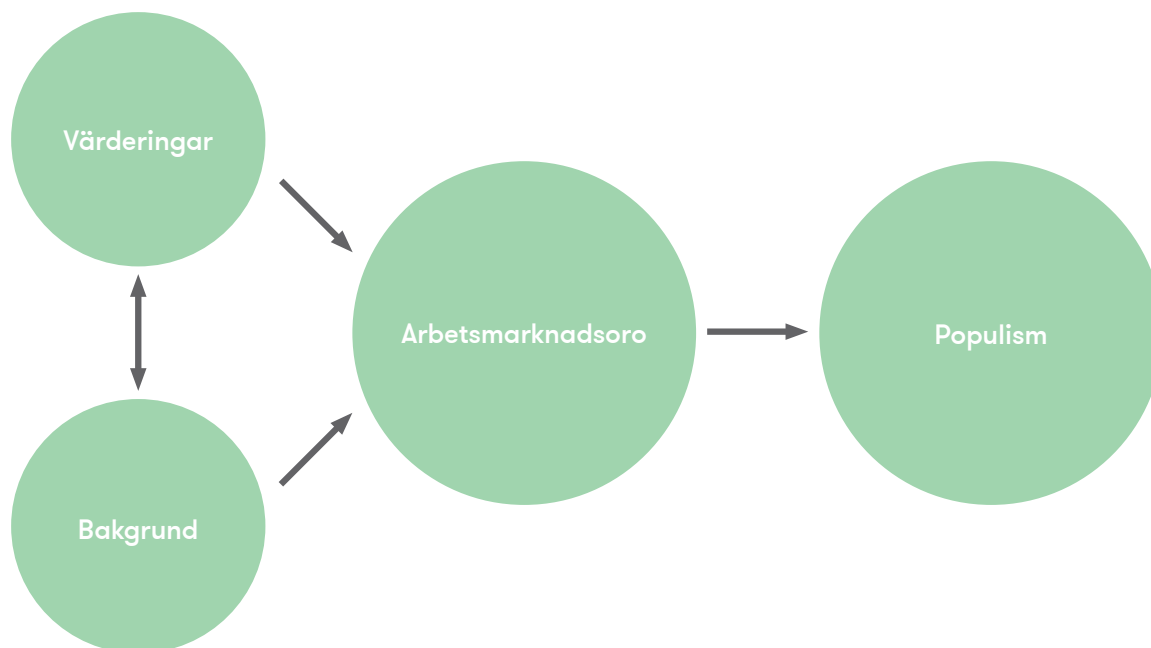
Men även bakgrund har betydelse. Utbildning är som sagt en sådan faktor som verkar ha stor betydelse. En annan bakgrundsfaktor är födelseland och etnicitet. Många människor med invandrarbakgrund har en svag ställning på arbetsmarknaden men det verkar inte leda

till att de röstar på populistiska partier. Även kön har betydelse då kvinnor i lägre utsträckning än män röstar på populistiska partier.

I bilden nedan visar vi hur sambandet ser ut. Sambandet mellan de bakomliggande variablerna värderingar och bakgrund ligger utanför den rapporten.³⁴

Problemet med denna typ av samhällsvetenskapliga studier är att det är svårt att isolera olika faktorer från varandra. För att vi ska förklara ett ökat stöd för populism måste vi visa att en förändring i en variabel (exempelvis arbetsmarknadsoro) förklarar ökat stöd för populism (exempelvis att rösta på ett sådant parti). Ett sätt att visa att en variabel inte förklarar populism är att den är oförändrad. Om stödet för populism ökar samtidigt som invandringen, eller människors kritik mot invandringen, står stilla så är inte invandringsfrågan tillräcklig som förklaringsvariabel.

Modellen ska heller inte betraktas som heltäckande. Andra faktorer kan givetvis också ha större eller mindre betydelse för att förklara ökat stöd för populism. Det kan exempelvis handla om politik som inte berör arbetsmarknaden eller hur exempelvis media eller olika politiska aktörer agerar.³⁵ Och även om denna rapport visar att faktorer som exempelvis migration inte helt kan förklara det ökade stödet för populism så kan de givetvis ändå utgöra delförklaringar.

Modellen för hur sambandet arbetsmarknadsoro och populism kan illustreras.

³⁴ https://som.gu.se/digitalAssets/1648/1648468_28-svenska-demokratitrender-2016.pdf

³⁵ Exempel på det kan vara politiska skandaler. Flera av de länder vars partisystem förändrats mest, ofta med ökat stöd för populistiska partier som följd, har sett tydliga exempel på korruption och maktmissbruk hos de etablerade partierna

Historiska förklaringar till populism

Populistiska rörelser, mer eller mindre auktoritära, är ingenting nytt. Ofta har de vuxit sig starka under tider av stark ekonomisk omvandling som exempelvis under reformationen och i samband med industrialiseringen. Den senare medförde bland annat att stora befolkningsgrupper flyttade från landsbygden in till städerna. Sent 1700-tal, mitten av 1800-talet och tiden kring sekelskiftet 1900 var alla perioder som utmärktes av stor politisk instabilitet i flera länder samtidigt. Och flera av de rörelser som växte sig starka hade mer eller mindre tydligt populistiska drag. Efterföljderna av de folkliga rörelser som växte sig starka kring och efter sekelskiftet 1900 ledde också till att ett stort antal västländer, inklusive Sverige, utvecklades till demokratier. Andra länder, exempelvis Ryssland, växlade dock från en diktatur – tsarväldet – till en annan, Sovjetkommunismen.

Den historiska period som närmast påminner om nutiden är 1930-talet. Under den tiden växte det fram starka – och ofta auktoritära – populistiska rörelser i flera länder samtidigt. Såväl kommunistiska som fascistiska rörelser – ofta uttalat anti-demokratiska även om de samtidigt ibland utgav sig för att företräda folkviljan – var då starkare än vad de varit vid någon annan tidpunkt. I flera formellt demokratiska europeiska länder möttes politiska motståndare i gatustrider och i Spanien utkämpades även ett blodigt inbördeskrig.³⁶ I Tyskland utkämpades flera strider under 20- och 30-talet mellan nazistiska och kommunistiska grupperingar och i London utkämpades 1936 det berömda slaget vid Cable Street mellan fascistiska svartskjortor, som skyddades av polis, och å andra sidan judisk befolkning men även vänstergrupper.³⁷

I USA ledde bland annat det folkliga missnöjet under depressionen till att Demokraterna under Franklin Roosevelts ledning blev det dominerande partiet. Men även i USA fanns det mera auktoritära populistiska rörelser både till höger och vänster. Till höger kan nämnas de så kallade silverskjortorna och Bund-rörelsen samt ledare som exempelvis piloten Charles Lindbergh och pastor Charles Coughlin.³⁸ Till vänster kan nämnas att detta är den enda tidsperiod där socialistiska partier och kandidater nådde framgångar i amerikanska val. Demo-

kraternas utveckling till ett ”vänsterparti” i ekonomiska frågor gjorde dock att dessa rörelser i stor utsträckning blev en del av Demokraterna. En tydlig auktoritär ledare och populist som var verksam inom Demokraterna var guvernören Huey Long som innan han mördades började utmana Roosevelt.³⁹

De starka populistiska rörelserna under mellankrigstiden, och då framförallt åren efter depressionen och före andra världskriget, fick olika utfall i olika länder. I flera etablerades det en stark ställning för demokratiska partier till vänster om mitten, exempelvis socialdemokratiska partier i norra Europa eller Demokraterna i USA. Genom att länderna gick ur den ekonomiska krisen och byggde upp välfärdsstaten blev populistiska krav från vänster en del av ett bredare demokratisk konsensus. Det gällde inte endast i länder med vänsterregeringar utan även i länder där högerpartier accepterade demokrati och välfärdsstaten.⁴⁰

I andra länder lyckades dock auktoritära populisterna vinna regeringsmakten och i realiteten avskaffa demokratin. Det skedde ibland genom parlamentarisk samverkan med högerpartier (Tyskland och Italien), statskupp (Grekland och Portugal) eller inbördeskrig (Spanien). På sätt och vis påminner 30-talet om vår tids populistiska rörelser. I dessa finns det en gråskala mellan mer eller mindre auktoritära populisterna. Och liksom nu finns det exempel på en symbios mellan etablerade partier och populistiska rörelser.

På samma sätt som det nu på 2010-talet växer fram och förstärks liknande former av auktoritär populism i flera länder samtidigt så skedde detta under 1930-talet. Då som nu går det ofta att hitta nationella förklaringar för varje rörelse men det är inte troligt att detta tidsmässigt skulle sammanfalla om det inte också fanns någon gemensam faktor. Det innebär inte att inte nationella förklaringar kan ha bidragit och haft stor betydelse. Villkoren i Versailles-freden och hyperinflationen 1923 bidrog säkert till att skapa en grogrund för radikala rörelser i Tyskland. Åtskilliga böcker har skrivits om denna tidsperiod och just revanschismen utifrån vad man

³⁶ Även Finland hade ett inbördeskrig 1918 mellan ”röda” och ”vita” som de senare vann

³⁷ Kushner, Anthony and Valman, Nadia 2000 *Remembering Cable Street: fascism and anti-fascism in British society*

³⁸ Se bland annat <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/aug/17/fascism-history-united-states> och Kazin, Michael 1995 *The Populist Persuasion: An American History*

³⁹ Se bland annat Williams, Harry (1969). *Huey Long: A Biography*

⁴⁰ Olsson, Stefan 2000 *Den svenska högeranspassning till demokratin*

uppfattade var en orättvis fred, ofta kombinerat med dolkstötslegender, har lyfts fram som en förklaring till att Hitler och hans parti, NSDAP, kom till makten. Men dessa faktorer förklarar inte den liknande utvecklingen i länder som USA och Grekland.

Den gemensamma nämnaren för alla de länder där auktoritär populism växte sig stark under början av 1930-talet var den stora depressionen. Den utbröt i USA i samband med den så kallade "svarta torsdagen" den 24 oktober 1929. Det som började som en finanskris blev snabbt en kris i den reella ekonomin och spred sig över världen. Bara i USA innebar depressionen att arbetslösheten på fyra år steg från 3 till 25 procent samtidigt som löner och bruttonationalprodukten nästan halverades. Politikerna reagerade genom att höja tullarna för att skydda jobb och industrier vilket dramatiskt minskade utrikeshandeln och bidrog till att ytterligare fördjupa krisen. Även om USA kanske var det land som drabbades hårdast så blev nedgången global.

Det finns flera teorier kring de bakomliggande orsakerna till depressionen vilket är en nationalekonomisk diskussion som ligger utanför den här rapporten. Oavsett orsakerna var dock konsekvenserna för vanliga människor dramatisk. De skyddsnet som idag finns för arbetslösa var på den tiden små eller obefintliga och det fanns inte heller en stor offentlig konsumtion som höll uppe efterfrågan. Den stora arbetslösheten ledde till svält och annan misär och även de som hade jobb eller annan försörjning fick se sina inkomster falla.

Att fastställa det exakta sambandet mellan å ena sidan depressionen och dess följder och det starka stödet för auktoritär populism är svårt att göra utan kontroll för alla andra möjliga förklaringar. Det går dock att konstatera att den snabbaste tillväxten av auktoritär populism i flera länder samtidigt skedde direkt efter det att samma länder drabbades av den största ekonomiska nedgången som vi känner till.⁴¹

Erfarenheterna från 1930-talet talar alltså intuitivt för att den ekonomiska krisen med efterföljande oro bidrog till

att populistiska rörelser växte sig starka. Detta trots att rastänkandet hade stor betydelse för flera av den tidens populistiska rörelser. Andra förklaringar till populism som förekommer i dagens debatt, exempelvis nya medier eller invandring, kan knappast ses som realistiska förklaringar till det som hände under mellankrigstiden.

En tysk forskargrupp vid forskningsinstitutet CESifo har över tid studerat sambandet mellan finanskriser och den politiska utvecklingen under tidsperioden 1870-2014.⁴² De konstaterar att det inte bara är under 1930-talet som finansiella kriser lett till ett ökat stöd för högerextrema partier. I snitt så ökar stödet för högerextrema partier med 30 procent efter en finansiell kris. Noterbart är dock att det identifierade sambandet endast är säkerställt efter ekonomiska kriser som är av finansiell natur.

Även om det främst är högerextrema partier som gått framåt under de senaste årens ekonomiska nedgång går det även att hitta exempel på populistiska partier som saknar tydlig höger-vänsterprofil (femstjärnerörelsen i Italien), är "vänster" (spanska Podemos och grekiska Syriza) eller partier som är invandringskritiska men som ändå inte går att definiera som högerextrema (Sannfinländarna och UKIP). Under 30-talet växte sig dessutom kommunistiska partier starka i många länder.⁴³

De tyska forskarna konstaterar att finansiella kriser både leder till ekonomiska problem men också till ökad polarisering och politiska påfrestningar i form av svårigheter att regera och en allmän osäkerhet i samhället, ibland som en följd av att regeringarna blir svaga. Det som inte riktigt fångas av deras modell är dock vad som händer inom partierna. Det senare är viktigt för att exempelvis förstå utvecklingen i tvåpartisystem som USA och Storbritannien. Det är uppenbart att båda de stora partierna i dessa länder (Demokraterna och Republikanerna i USA respektive Labour och Konservativa i Storbritannien) dragits åt vänster respektive höger. På vänstersidan är stödet för Jeremy Corbyn och Bernard Sanders exempel på vänsterpopulistiska företrädare som lyckats utmana tidigare etablissemang och på högersidan kan tepartyrörelsen och nomineringen av Trump respektive stödet för Brexit ses som framgångar för en mer högerpopulistisk inriktning.

⁴¹ De ekonomiska effekterna av digerdöden och det romerska rikets fall lämnas därhän

⁴² Funke, Manuel, Schularick, Moritz & Trebesch, Christoph 2015 *Going to Extremes: Politics after Financial Crises, 1870-2014*. CESifo Working Paper No. 5553. Analysen bygger på 20 ekonomiskt avancerade länder och fler än 800 allmänna val

⁴³ Funke, Manuel, Schularick, Moritz & Trebesch, Christoph 2015 *Going to Extremes: Politics after Financial Crises, 1870-2014*. CESifo Working Paper No. 5553

Svensk populism – fallet Sverigedemokraterna

Som nämndes i bakgrundstexten har Sverige haft ett mycket stabilt partisystem från och med allmänna rösträttens införande till och med valet 1988. Sedan dess har flera nya partier kommit in, och ökat ur, den svenska riksdagen. Alla dessa partier, även Miljöpartiet och Kristdemokraterna, går åtminstone i deras formativa moment att se som missnöjesrörelser som startade som en reaktion mot samhällsutvecklingen.⁴⁴ I dessa två partiers fall handlade det om industrialisering, centralisering och miljöförstörelse respektive samhällets sekularisering. Det är däremot endast Ny Demokrati och Sverigedemokraterna som går att se som direkt populistiska partier utifrån tidigare beskriven definition.

Det går att spekulera i flera förklaringar kring varför Sverige så länge var befriat från populistiska partier i riksdagen. Om vi jämför med de övriga nordiska länderna som alla är relativt lika Sverige så är det uppenbart att Sverige skiljer ut sig. En förklaring kan vara att det svenska högerpartiet, Moderaterna, varit ett mer tydligt högerparti än motsvarigheterna i grannländerna och att det därför fanns ett större utrymme för partier till höger i övriga nordiska länder. Den tidigare moderata partisekreterare Lars Tobisson tillskrivs citatet ”till höger om oss avgrunden”. De svenska Moderaterna såg det som sin uppgift att inte ge ett utrymme till höger för ett främlingsfientligt parti. Norska Høyre, Det Konservative Folkeparti i Danmark och Samlingspartiet i Finland har varit mer allmänborgerligt socialkonservativa än de svenska Moderaterna.

Sverige har också i högre utsträckning än andra länder haft en samhällsdebatt som fokuserat på socioekonomiska höger-vänsterfrågor medan exempelvis kultur och region haft mindre betydelse. Socialdemokraterna har tillsammans med LO varit skickliga på att få värde-konservativa arbetare att rösta utifrån klass och inte utifrån andra konfliktlinjer i samhället.⁴⁵

Sverigedemokraterna som proxy för populism

I analysen av sambandet mellan arbetsmarknadsoro och populism kommer vi att använda stödet för Sverigedemokraterna som en proxyvariabel för det senare. Det är inte helt oproblematiskt då Sverigedemokraterna inte är ett helt igenom populistiskt parti och det samtidigt finns inslag av populism inom alla andra partier. Det andra riksdagsparti som ibland beskylls för populism är Vänsterpartiet. I och med att Vänsterpartiets stöd varit relativt stabilt under de år som Sverigedemokraterna har vuxit så innebär det inget större metodproblem att utesluta det partiet från analysen. Möjligen begränsas därför förklaringen till att handla om högerpopulism eller så kallad auktoritär populism. På så sätt blir utgångspunkten för nedanstående analys att förklara stödet för Sverigedemokraterna och varför detta har vuxit under de senaste åren. Det bör dock betonas att rapporten inte handlar om Sverigedemokraterna specifikt utan om sambandet mellan arbetsmarknadsoro och populism. Vi använder endast stödet för Sverigedemokraterna som en proxy för det senare.

Stödet för Sverigedemokraterna har ett antal fördelar som sådan variabel. Det finns en tydlig variation i stödet för Sverigedemokraterna både över tid och mellan olika grupper och regioner. Problemet är att det historiska perspektivet är något begränsat då partiet egentligen endast haft ett mätbart väljarstöd från 2002 och framåt. Det gör att analysen i tid blir begränsad till de senaste åren. Däremot underlättas analysen av att det finns stora skillnader i stöd för Sverigedemokraterna mellan olika undergrupper, både i valundersökningen⁴⁶ och exempelvis i SCB:s partisympatiundersökningar. I studier av valresultat går det även att se tydliga variationer i väljarstödet långt ned på valdistriktsnivå.⁴⁷

Den här rapporten visar att det går att förstå stödet för Sverigedemokraterna som en effekt av framförallt en

⁴⁴ Melin, Carl & Uvell, Markus 2014 Innerst Inne: Vad svenska folket egentligen tycker

⁴⁵ Se bland annat Melin, Carl & Uvell, Markus 2014 Innerst Inne: Vad svenska folket egentligen tycker och Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 Svenska väljare

⁴⁶ Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 Svenska väljare

⁴⁷ I exempelvis Stockholms kommun varierade stödet mellan som lägst 0,6% och som högst 16,6 procent

ökad arbetsmarknadsoro. Ambitionen är inte att förstå partiet och dess väljare i vidare mening. För den som är intresserad av detta finns det flera andra studier.⁴⁸

Sverigedemokraternas framgångar

Det är inte ovanligt att partier snabbt förändrar sitt väljarstöd från ett val till ett annat. Det som utmärker Sverigedemokraterna är att partiet i princip har fördubblat sitt väljarstöd i samtliga riksdagsval. 1998 fick partiet 19 624 röster vilket utgjorde några promille. 2002 nästan fyrdubblades antalet röster och partiet fick 1,4 procent. Det har sedan i princip fördubblats i varje efterföljande val. 2010 kom partiet in i riksdagen och 2014 blev partiet tredje största riksdagsparti.⁴⁹

Det finns olika förklaringar till varför Sverigedemokraterna har vuxit och det vore fel att hävda att det endast finns en avgörande faktor. I ett första skede så samlade partiet in stöd från väljare som tidigare stött en brokig skara små partier, både högerextrema sådana som en del partier som snarast var uttryck för skånsk regionalism.⁵⁰ I valet 2010 och 2014 växte dock partiet i huvudsak på bekostnad av de etablerade partierna. Väljarstödet kommer både från höger och vänster och främst från de två stora partierna Moderaterna och Socialdemokraterna. Det parti som SD vunnit flest väljare ifrån sedan 2006 kommer från Moderaterna. Med tanke på den demografiska profilen på dessa väljare (exempelvis klass och utbildning) finns det skäl att tro att många av dessa väljare i tidigare val, kanske fram till 2002, har röstat på Socialdemokraterna. Sverigedemokraterna har också övertagit Moderaternas roll som näst största parti bland arbetare och LO-medlemmar.⁵¹

Valforskningen har under längre tid studerat framväxten av invandringskritiska och högerextremistiska partier. Statsvetarna Henrik Oscarsson och Sören Holmberg skriver i sin bok om riksdagsvalet 2014 att de förklaringar

som lyfts fram i debatten ofta är statistiskt svaga och öppna för olika tolkningar. De konstaterar dock att tendensen att rösta på denna typ av partier är ”större än genomsnittligt bland väljare under ett potentiellt hot att inte få jobb eller att förlora ett jobb”. Stödet är även större bland ”välfärdsmissgästa utsatta personer”, det vill säga personer med större behov av stöd från det allmänna. Det tydligaste sambandet är dock mellan att ha flykting- och invandringskritiska åsikter och att rösta på denna typ av partier. Oscarsson och Holmberg konstaterar att det utifrån valundersökningarna främst är åsiktsröstning som förklarar varför människor röstar på Sverigedemokraterna men att det även finns förklaringar såsom allmänt missnöje och misstro samt egenintresse, oro för jobb och välfärd.⁵²

Utifrån Oscarsson och Holmbergs forskningsgenomgång är det främst åsiktsröstning kring flykting- och invandringspolitiken som ligger bakom det ökade stödet för Sverigedemokraterna och liknande partier. Att det finns väljare som är kritiska till invandring, allt ifrån att vilja ha en mer restriktiv politik till ren rasism, skulle alltså förklara detta. Problemet med den förklaringen är att den inte förklarar varför stödet har ökat över tid. Det är inte så att stödet för en mer restriktiv invandringspolitik har ökat i takt med att Sverigedemokraterna har ökat. Tvärtom minskade andelen väljare som ville minska antalet flyktingar från 50 procent 2002 till 43 procent 2015. Andelen ökade till 52 procent i mätningen 2016 men det var också efter den stora flyktingvågen från Syrien vilken också påverkade flera andra partiers migrationspolitiska ställningstaganden.⁵³ Det går alltså inte att hävda att stödet för Sverigedemokraterna ökade mellan valet 2002 och 2014 på grund av att svenska folket blev mer negativt till invandring. Däremot går det att se att väljarna som från början var negativa till invandring i högre utsträckning än andra har valt att gå till Sverigedemokraterna.

⁴⁸ För ett historiskt perspektiv rekommenderas Larsson, Stieg & Ekman, Mikael 2001 *Sverigedemokraterna och Bengtsson, Håkan A (red) 2009 Högerpopulismen: en antologi om Sverigedemokraterna* (särskilt kapitlet av Anna-Lena Lodenius). För en granskning av det moderna SD rekommenderas Baas, David 2014 *Bevara Sverige svenskt: Ett reportage om Sverigedemokraterna och Strömbäck, Jesper et al 2017 "Sweden: No longer an European Exception"*. Bland böcker som försöker beskriva och förstå partiets väljare rekommenderas Uvell, Markus & Carlsen, Erik 2010 *Folkhemspopulismen: Berättelsen om Sverigedemokraternas väljare samt Nilsson, Linnea & Schön, Emil 2010 Fult folk: Samtal med sverigedemokratiska väljare. Flera av dessa böcker har ett kritiskt perspektiv men syftar ändå till att förstå partiet*

⁴⁹ www.val.se Det finns exempel på andra svenska partier som kraftigt ändrat sitt väljarstöd mellan olika val men inte i så hög utsträckning i så många val i rad

⁵⁰ Lindström, Martin 2003 "Skånes Vål: De skånska regionalisternas möte med de svenska nationalisterna". *Statsvetenskaplig tidskrift* 2003/04, årg 106

⁵¹ Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 *Svenska väljare. kap 11*

⁵² Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 *Svenska väljare. kap 11*

⁵³ Arkhede, Sofia & Oscarsson, Henrik 2017 *Svenska demokratitrender 1986–2016*

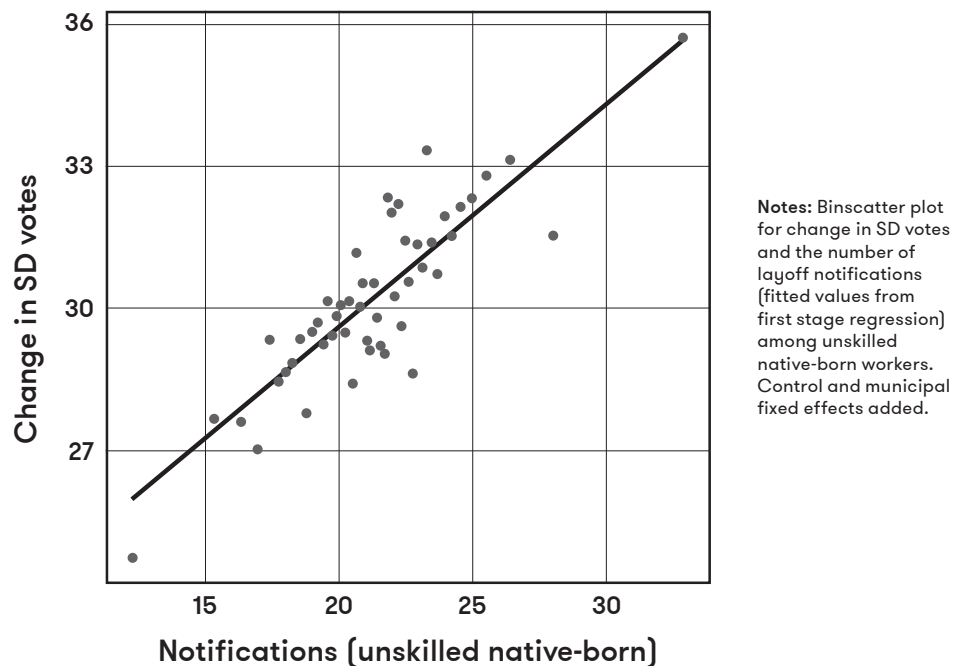
Förklaringen måste därför vara en annan. Om 50 procent är negativa till flyktinginvandring 2002 men endast 1,4 procent röstar på partiet medan 44 procent är det 2014 samtidigt som 13 procent röstar på dem har det hänt något. Eftersom andelen som är negativa till invandringen inte har ökat bör förklaringen ligga i att en högre andel av dem som är negativa till invandring väljer att rösta på ett parti som har det som tydlig profilfråga.

För att förstå detta är det viktigt att konstatera att väljare inte alltid röstar utifrån sina åsikter utan att det även finns andra faktorer som spelar in. Det vanliga är att väljare röstar på partier vars politik de inte stödjer i alla frågor. Bland annat har Achen och Bartels visat att väljare i högre grad väljer parti utifrån identitet och lojalitet än utifrån sakpolitiska ställningstaganden. Många rationalistiskt inriktade väljarteorier, exempelvis Downs marginalväljarteori, är därför orealistiska.⁵⁴ Den enklaste förklaringen till det är att det annars skulle behövas lika många partier som väljare, eftersom det förmodligen inte finns två människor som tycker exakt lika om allting.

Det finns också åsikter som skiljer sig tydligt mellan partier och väljare. Stödet för monarkin och dödsstraff är exempelvis större bland väljarna än bland partierna.

Väljare väljer ofta parti utifrån de frågor de tycker är viktigast och då blir det viktigt vilket parti som anses vara "sakfrågeägare", det vill säga har störst eller i alla fall stort förtroende i en fråga. Som exempel på sakfrågeägare är Socialdemokraterna (social välfärd), Moderaterna (skatter), Miljöpartiet (miljö) och Sverigedemokraterna (invandring).⁵⁵ Partierna arbetar därför aktivt med att deras frågor ska vara den viktigaste i valrörelsen. Det är ingen slump att Miljöpartiet kom in i riksdagen 1988 när miljöfrågorna dominerade valrörelsen eller att Socialdemokraternas senaste framgångsval var 2002 som i mycket handlade om skola, vård och omsorg. En förklaring av Sverigedemokraternas framgångar skulle alltså kunna vara att deras sakfråga – invandringen – hade stor betydelse för väljarna och de väljare som ville ha en restriktiv invandringspolitik därför valde parti utifrån den frågan.

Det finns ett visst stöd för att Sverigedemokraternas sakfrågeägarskap av invandringen hjälpte partiet till framgångar i riksdagsvalet 2014. När väljarna själva får förklara vilken fråga som var viktigast för parti valet angav 23 procent invandring eller flyktingpolitik i valundersökningen 2014. Det är klart över Sverigedemokraternas väljarstöd på 13 procent men givetvis kan väljare som tycker den frågan är viktig – kanske utifrån

Change in support for SD and layoff notifications among unskilled native-born workers from 2007 to 2010.

⁵⁴ Achen, Christopher & Bartels, Larry 2016 *Democracy for Realists: Why Elections do not Produce Responsive Government*

⁵⁵ Martinsson, Johan 2017 "Vilka partier äger de viktigaste frågorna" i Andersson, Ulrika et al (red) *Larmar och gör sig till* (http://som.gu.se/digitalAssets/1649/1649031_401-410-johan-martinsson.pdf)

helt motsatta åsikter – också välja att rösta på andra partier. Med 23 procent var det den fjärde viktigaste frågan för väljarna 2014 efter välfärd, utbildning och sysselsättning. Sambandet blir dock mer komplicerat när vi tittar på flera val. 2002 angav 10 procent invandring/flyktingar som viktigt medan detta minskade till 5 procent 2006 för att öka till 9 procent 2010. Invandringens plats på den politiska dagordningen kan alltså förklara Sverigedemokraternas framgångar i valet 2014 men inte varför partiet har fördubblats i varje val sedan 2002.⁵⁶

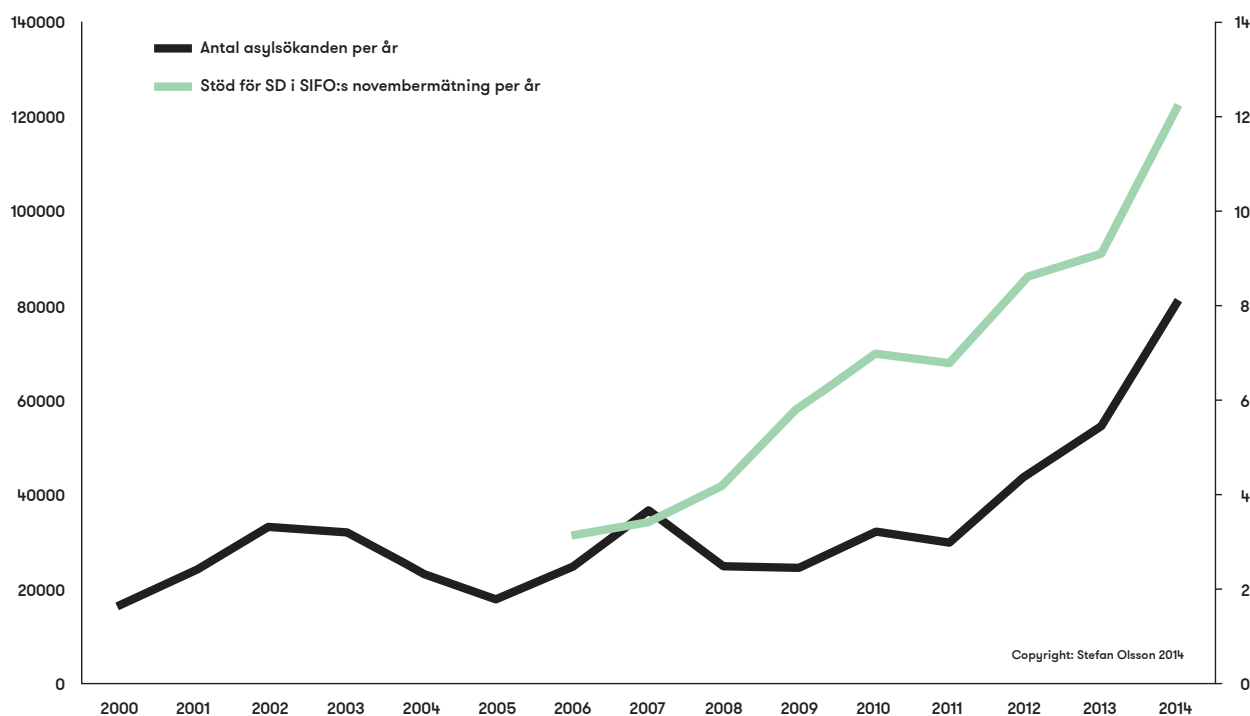
I en mycket intressant studie har nationalekonomen Sirius Dehdari vid Stockholms universitet studerat sambandet mellan arbetsmarknadsoro och stödet för extrema partier.⁵⁷ Mer specifikt har han tittat på sambandet mellan antalet varsel om uppsägning och hur mycket Sverigedemokraternas ökade i olika valdistrikt. Utifrån det visar han att 31 procent av partiets ökning under perioden 2006-2014 förklaras av lagda varsel. Här används varsel som indikator på risken för att bli arbetslös. Det är förmodligen en bättre variabel än faktisk arbetslöshet då det senare påverkas av den senare ekonomiska utvecklingen. Dehdari har haft möjlighet att koppla enskilda varsel på individnivå till boende i olika valdistrikt.

Den uppmätta effekten är dock bara säkerställd bland inhemskt födda arbetare utan kvalificerad yrkesutbildning. Den är också störst i områden där en stor andel av invandrad arbetskraft är okvalificerad. Studien stärker tesen att det inte är invandringskritiken i sig som leder till ökat stöd för Sverigedemokraterna utan att det är oron för arbetslöshet som ökar invandringens betydelse för partivalet.⁵⁸

Dehdaris forskning om förändringen av väljarstödet för Sverigedemokraterna mellan 2006 och 2010 bekräftar alltså huvuddragen i studien från CESifo. De senare visade att finanskriser har lett till ett ökat stöd för högeextrema partier medan Dehdari visar att det är finanskrisens konsekvenser för individen, i form av varsel om uppsägning, som har ett direkt samband med stödet för Sverigedemokraterna.

Frågan om orsak och verkan kan givetvis också diskuteras och det är endast 31 procent av Sverigedemokraternas uppgång som Dehdari kan förklaras utifrån lagda varsel, den övriga uppgången förklaras av andra orsaker som ligger utanför hans studie. Men 31 procent är ändå en betydande del. Frågan är om det finns någon annan faktor som har en högre förklaringsgrad än vad arbetsmarknadsoro har.

Antal asylsökanden och stöd för SD i Sifo

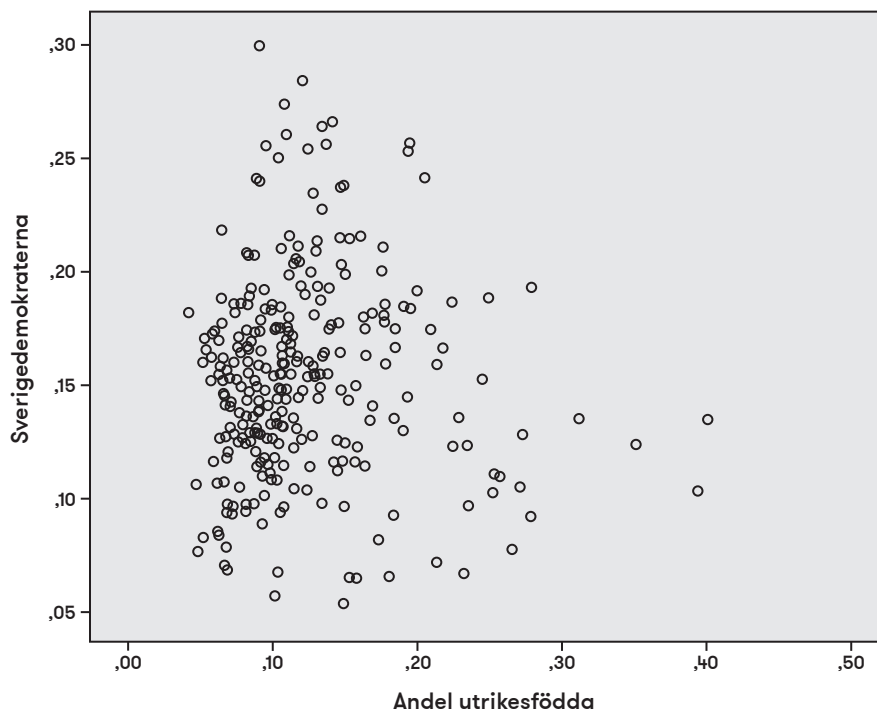

⁵⁶ Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 Svenska väljare, kapitel 8

⁵⁷ Dehdari, Sirius 2017 Economic Distress and Support for Far-right Parties (Job Market Paper in Progress)

⁵⁸ Dehdari, Sirius 2017 Economic Distress and Support for Far-right Parties (Job Market Paper in Progress)

På kommunnivå saknas samband mellan andelen utrikesfödda och Sverigedemokraternas röstandel

Men invandringen då?

Många debattörer vill förklara Sverigedemokraternas framgångar med att invandringen är hög och att andra partier inte har tagit dessa frågor på allvar. Denna uppfattning har exempelvis upprepats flera gånger av Alice Teodorescu som är politisk redaktör på Göteborgs-Posten. Hon menar att SD:s framgångar berodde på att inte minst Moderaterna väntade för länge på att lyssna på invandringskritiska debattörer.⁵⁹

Om Teodorescu med flera har rätt borde det i så fall finnas ett starkt samband mellan invandring och stödet för dessa partier. Stefan Olsson som är moderat regionråd i Uppsala och även doktorerat i statskunskap har skrivit om detta och ser ett samband mellan framförallt antalet asylsökande och stödet för Sverigedemokraterna.⁶⁰

Problemet med denna typ av analys, vilket Stefan Olsson själv konstaterar, är att den inte säger någonting om kausaliteten utan samvariationen kan bero på andra saker. Sverigedemokraterna fördubblades ju även under perioden 2002–2006 när antalet asylsökande minskade.

Om Alice Teodorescu med flera hade rätt borde stödet för Sverigedemokraterna vara högre på orter med stor invandring. Det går i och för sig att anta att en person kan oroas över det den läser om i tidningen även om man inte själv upplever det. Men det verkar orimligt att antagandet skulle stämma om det inte fanns något som helst samband. Professorn i nationalekonomi Charlotte Mellander vid Jönköpings universitet har gjort en sådan analys som också visar att sambandet saknas.⁶¹

Mellanders analys visar att det inte finns något statistiskt samband mellan andelen utrikesfödda och Sverigedemokraternas röstandel. I och för sig är inte antalet utrikesfödda i en kommun en exakt motsvarighet till invandringen eller antalet asylsökande. Men det borde i alla fall finnas ett starkt samband.

En invändning mot Mellanders studie skulle kunna vara att kommuner kan innehålla flera olika typer av områden och att det därför inte är en optimal analysnivå. Det stämmer men samtidigt är det svårt att hitta bättre referenspunkter. De flesta kommuner utanför storstäder-

⁵⁹ Se bland annat <http://www.gp.se/ledare/teodorescu-ta-initiativet-eller-d%C3%B6-moderaterna-1.1451612>

⁶⁰ <http://stefanolsson.nu/2014/12/23/antalet-asylsokande-och-sds-framgangar-i-opinionen/>

⁶¹ <http://vertikals.se/charlotta/2014/12/10/sverigedemokrater/>

na utgör också arbetsmarknadsområden, det vill säga människor bor och arbetar eller studerar i samma kommun som de bor i. Dessutom har lokaltidningarna, som kan tänkas rapportera om eventuella problem som beror på invandringen, ofta kommunala utgivningsområden.

Charlotte Mellanders studie visar dock att det finns faktorer som har ett säkerställt samband med Sverigedemokraternas röstandel. Mellander skriver ”De kommuner där SD fått relativt högre andel röster i kännetecknas av lägre andel högutbildade, lägre andel kunskapsarbetare, lägre genomsnittlig inkomst, högre ohälsotal, och dessutom placerar sig dessa kommuner längre ner i RFSL:s ranking av insatser för och attityder mot HBTQ-personer. SD fick en högre andel röster utanför kommunerna med större befolkning och högre befolkningstäthet. Dessa kommuner hade också en högre arbetslöshet. Intressant nog hade kommunerna inte en högre andel utrikesfödda.”⁶²

Mellanders analys ger därför i väsentliga delar samma bild som den studie som Dehdari genomfört. Det är i kommuner där många människor har en svagare ställning på arbetsmarknaden, och därmed förmodligen större skäl till arbetsmarknadsoro, som stödet för Sverigedemokraterna är starkast. Det sambandet är statistiskt säkerställt medan sambandet med antalet utrikesfödda inte är det.⁶³ Resultaten bekräftas också av ekonomhistorikern Lars Ahnland som i en egen analys konstaterar att stödet för Sverigedemokraterna är störst i kommuner med hög arbetslöshet, låg utbildning samt i kommuner med liten befolkning (främst på landsbygden). Ahnland finner inte heller något samband med andelen invandrare.⁶⁴

En invändning mot att arbetslösheten skulle förklara framgången för Sverigedemokraterna är att den har varit relativt låg under de år som partiet har växt sig starkt. Till skillnad från exempelvis USA har svenska löntagare i liten utsträckning blivit arbetslösa och de allra flesta har sett sina reallöner öka. Styrkan i Dehdaris studie är dock att den utgår från lagda varsel om uppsägning och inte från faktisk arbetslöshet. Eftersom ett varsel går att betrakta som en varning för att bli arbetslös så är det en bra variabel för att mäta arbetsmarknadsoro. Oron kanske inte har varit befogad om varslet inte lett till arbetslöshet men den har ändå funnits där. Det är heller inte rimligt att bortse från det faktum att stödet för liknande partier i andra länder också har växt i samband med finanskrisens efterdyningar.

I det svenska fallet finns det ändå tydliga skillnader mellan att analysera Sverigedemokraternas stöd på makro respektive mikronivå. Om vi ser till hela landet (makro) finns det en samvariation mellan antalet asylsökande och stödet för Sverigedemokraterna medan motsvarande samband är svagare mellan arbetslöshet och stöd för SD. Vid en studie på individ- och kommunnivå (mikro) kan vi dock konstatera att ekonomisk utsatthet (risk för arbetslöshet) och oro verkar ha ett starkt samband med Sverigedemokraternas väljarstöd. Däremot saknas ett sådant samband gällande andelen utrikesfödda i kommunerna.

Migrationspolitikens betydelse ska dock inte underskattas för en bredare förståelse av stödet för Sverigedemokraterna. Det kan mycket väl vara så att människors arbetsmarknadsoro väcker en latent opinion som är invandringskritisk och därmed stärker stödet för Sverigedemokraterna. Men det är arbetsmarknadsoron och inte antalet invandrare som är den faktor som förklarar det ökade stödet. Och det faktum att Sverigedemokraternas framgångar inte beror på den totala invandringen behöver inte innebära att invandringspolitiken är obetydlig för partiets framgångar. Om arbetsmarknadsoro ökar människors vilja att rösta på invandringsfientliga partier kan det även påverka stödet för andra partier. Och det faktum att Sverigedemokraterna har saknat konkurrens när det gäller att driva en restriktiv politik kan också tänkas ha gynnat partiet.

Sverigedemokraternas väljarstöd har varit relativt stabilt sedan hösten 2015 och till och med minskat något under hösten 2017. Det senare har skett samtidigt som Moderaterna har ändrat sin migrationspolitik till att bli betydligt mer restriktiv än tidigare. Även övriga riksdagspartier, Vänsterpartiet undantaget, har i varierande grad ändrat sin migrationspolitik i mer restriktiv riktning.

Internationella referenser

Sverigedemokraterna är inte ett unikt parti utan det finns liknande rörelser och partier som växt sig starka i andra länder. Det är därför möjligt att utifrån studier av dessa få en större förståelse för att bekräfta eller förkasta olika hypoteser om det förändrade väljarstödet.

Det kanske mest uppmärksammade fallet under de senaste åren är valet av Donald Trump som president i USA. Det har där sedan presidentvalet pågått en debatt om huruvida valresultatet berodde på ekonomiska förhållanden eller på rasism och/eller sexism.⁶⁵ Det finns dessutom flera specifika förklaringar, exempelvis Rysslands inblandning och Hillary Clintons svagheter som kandidat, men det finns även ett antal mer generella förklaringar.

⁶² <http://vertikals.se/charlotta/2014/09/15/valet-med-manga-forlorare/>

⁶³ <http://vertikals.se/charlotta/2014/12/10/sverigedemokrater/>

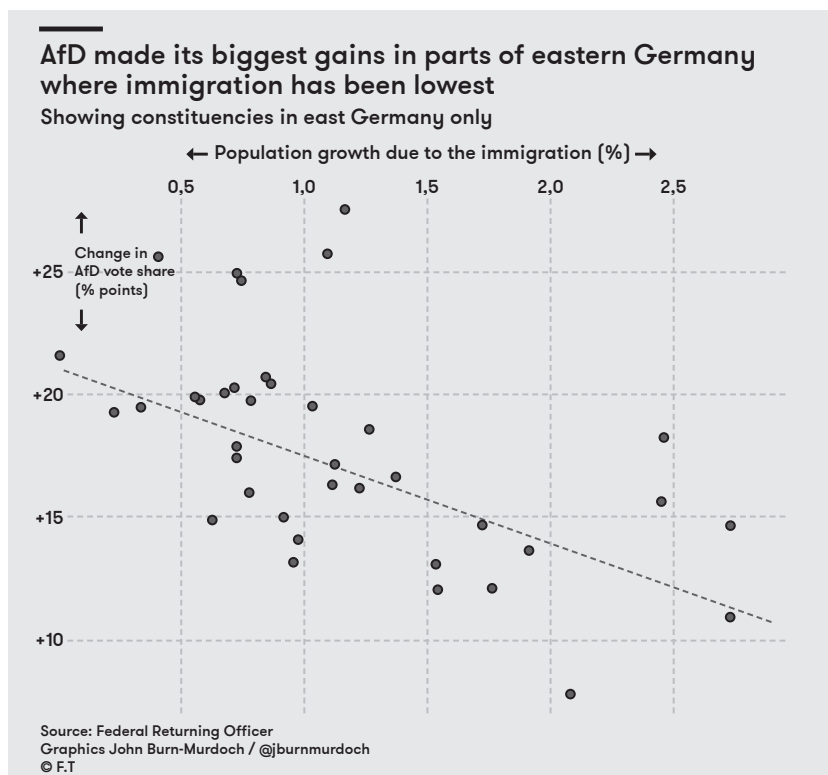
⁶⁴ <http://www.dagensarena.se/innehall/ekonom-starkt-samband-mellan-arbetsloshet-och-sd-rostande/>

⁶⁵ Se bland annat Martins Gelin's artiklar <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/rasismen-ar-en-politisk-kraft-i-egen-ratt/> och <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/martin-gelin-att-forklara-fenomenet-trump-utan-att-namna-rasism-ar-livsfarligt/> och Marika Lindgren Åsbrink <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/marika-lindgren-asbrink-att-forsta-drivkrafterna-ar-inte-att-ursakta/>

Statsvetaren Philip Klinkner har gjort en statistisk analys som han menar visar att det är rasism snarare än ekonomiska förhållanden var den viktigaste faktorn bakom stödet för Trump.⁶⁶ Det vill säga ett samband som ligger nära det som Oscarsson och Holmberg uppvisat om att åsikter kring flyktingar och invandring hade störst förklaring av att rösta på Sverigedemokraterna.⁶⁷ Ett problem med den analysen är att det sambandet i så fall gäller alla moderna amerikanska presidentval. Amerikanska väljare med rasistiska värderingar röstade i högre grad även på de ”icke-populistiska” republikanerna Bush, McCain och Romney. Ett annat argument som bland annat framförs av journalisten och USA-kännaren Martin Gelin är att det inte är de fattigaste och de med lägst utbildning som röstade på Trump.⁶⁸ Det är dock ett argument som inte håller om man jämför stödet för Trump med stödet för andra republikanska kandidater. Att de allra fattigaste och lägst utbildade inte röstade på Trump beror på att de är överrepresenterade bland afro-amerikaner och andra minoritetsgrupper, det vill säga grupper där Republikanerna sedan länge har ett

mycket svagt stöd. Om vi däremot tittar på de förändringar i Republikanernas stöd som skedde mellan 2012 (Romney) och 2016 (Trump) är det tydligt att partiet främst vuxit bland vita väljare med låg utbildning och lägre inkomster.⁶⁹

Det finns även andra argument mot att det skulle vara rasism eller för den delen sexism som förklarar Trumps framgångar. Det starkaste är möjligen det faktum att Barack Obama var afro-amerikan. Det verkar rimligt att tro att rasistiska väljare borde ha det svårare, eller åtminstone lika svårt, att rösta på en färgad kandidat (Obama) som på en vit (Clinton). Delstaten Wisconsin stödde 2012 Obama som president och valde samtidigt en öppet homosexuell kvinna från Demokraterna till senaten före en vit republikansk man. 2016 stödde Wisconsin Trump och i delstatens senatsval som stod mellan två vita män vann republikanen. Det är ett faktum att USA fortfarande bär på rasismen som ett öppet sår. Men det är svårt att förklara Trumps seger endast utifrån det. Ingenting tyder heller på att USA över tid blivit mer rasistiskt, tvärtom.⁷⁰

⁶⁶ <https://www.vox.com/2016/6/2/11833548/donald-trump-support-race-religion-economy>

⁶⁷ Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 Svenska väljare

⁶⁸ <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/rasismen-ar-en-politisk-kraft-i-egen-ratt/>

⁶⁹ <https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2016/11/16/economic-marginalization-reality-check/>

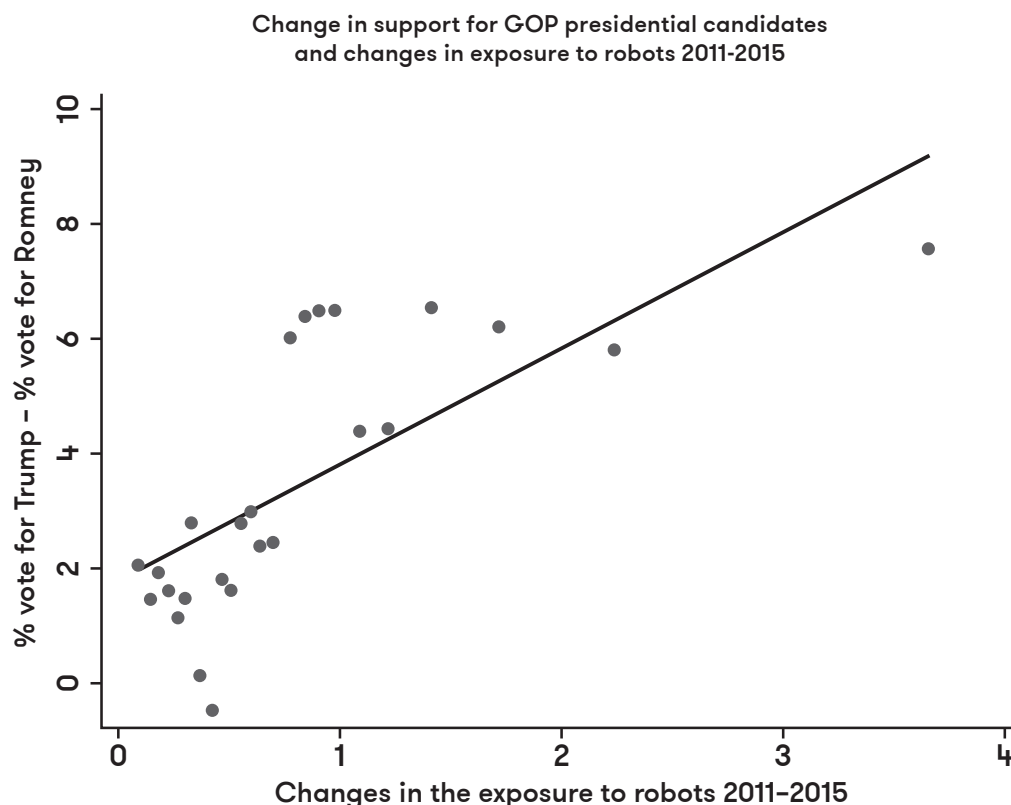
⁷⁰ Se exempelvis <https://fivethirtyeight.com/features/attitudes-toward-racism-and-inequality-are-shifting/>

Ett annat nyligen genomfört val som är intressant i sammanhanget är det tyska förbundsdagsvalet 2017. I detta uppnådde det invandringsfientliga partiet AfD (Alternativ för Tyskland) stora framgångar. I likhet med Sverige har Tyskland tagit emot många flyktingar under de senaste åren och migrationsdebatten har haft stort genomslag i den politiska debatten. Det skulle därför vara möjligt att se AfD:s framgångar som en följd av den stora invandringen men om vi ser till de regioner där AfD gått kraftigt framåt så är sambandet mellan det och migration i stället det motsatta. Partiet har ökat mest i de områden där ekonomin går sämst och där invandringen är lägst. Att invandrare främst har sökt sig till ekonomiskt starka regioner är i och för sig inte förvånande men det motsäger tesen att invandring leder till ökat stöd för invandringsfientliga partier. Däremot kan givetvis en samhällsdebatt som i mycket handlar om invandring leda till att människor som av olika skäl är oroade väljer att artikulera detta genom att rösta på invandringskritiska partier.

Även om populistiska partier med invandringsfientliga budskap växer sig starka ungefär samtidigt finns det naturligtvis också nationella förklaringar som kan ha mer eller mindre stor betydelse. I flera europeiska länder har invandringsfientliga partier växt sig starka trots att länderna tagit emot mycket få flyktingar. Det gäller exempelvis Finland men även flera länder i Östeuropa. Flera studier visar också att sambandet mellan antalet flyktingar i ett land och inställning till att ta emot dessa är mycket begränsat.⁷¹ Trots att Sverige tog emot en mycket stor mängd flyktingar under 2015 var svenskarna fortfarande det europeiska folk som var mest positiva till detta.⁷² Detta stärker tesen att det inte främst är invandring som leder till ökat stöd för invandringsfientliga partier.

Arbetsmarknadsoro i allmänhet eller automatisering?

Sammantaget finns det alltså flera studier som stärker tesen att arbetsmarknadsoro, exempelvis risken för att bli arbetslös, ökar sannolikheten för att rösta på populistiska

⁷¹ Se bland annat <https://www.cnbc.com/2017/02/08/europes-fear-of-muslim-immigration-revealed-in-widespread-survey.html>

⁷² <https://www.europaportalen.se/2016/08/sverige-fortsatt-invandringspositivast-i-eu>

<https://www.brookings.edu/blog/techtank/2017/05/18/automation-presents-a-political-challenge-but-also-an-opportunity/>

partier. Den tyska forskargruppens ICESifos historiska genomgång visar att finanskriser har haft stor betydelse medan andra ekonomiska kriser inte har haft det.

Att det finns ett samband är dock inte tillräckligt för att förstå kausaliteten mellan arbetsmarknadsoro och stöd för populism. Sirius Dehdaris forskning bidrar till en sådan förståelse då han konstaterar att det är när lågutbildad arbetskraft (svenskfödd) hotas med arbetslöshet (via varsel) som stödet ökar för Sverigedemokraterna.

En forskargrupp vid Oxford University har gjort en liknande studie kring det senaste amerikanska presidentvalet och väljarstödet för Donald Trump. Studien visar att stödet för den republikanska kandidaten (Romney 2012 vs Trump 2016) ökade mest i lokala arbetsmarknader där en stor andel av jobben var utsatta för automatisering genom robotar. Forskargruppen ställer automatisering mot andra förklaringar som globalisering, invandring, strukturomvandling och konstaterar att det finns ett säkerställt samband mellan utsatthet för automatisering och ökat stöd för Trump. Det ökade stödet för Republikanerna var störst i områden där flest jobb kunde ersättas av robotar. Studien visar att Hillary Clinton förmodligen hade vunnit presidentvalet om robotiseringen varit två procent lägre under den studerade perioden.⁷³

I en annan studie om hur automatiseringen kommer att leda till att jobb försvinner konstaterar journalisten Ilia Blinderman att automatisering innebär att polariseringen ökar i politiken genom att populisterna stärks och att det såsom de amerikanska partierna ser ut idag främst gynnar Republikanerna.⁷⁴ Även flera olika forskare har presenterat liknande studier.⁷⁵

Såväl Dehdari som Frey med flera bidrar på så sätt till en ökad förståelse för stödet för såväl Sverigedemokraterna som Donald Trump. Det verkar som att automatisering, mer eller mindre i skuggan av finanskrisen, bidrar till ett ökat stöd för populistiska partier och kandidater. Att det finns ett samband mellan arbetsmarknadsoro och populism kan vi betrakta som säkerställt medan sambandet mellan specifikt automatisering och populism är en god hypotes för framtida forskning.

Trygghetssystemens betydelse

De flesta länder har någon form av offentligt finansierat trygghetssystem för arbetslösa. I Sverige har vi exempelvis en arbetslöshetsförsäkring, a-kassan, som ger arbetslösa en ersättning i förhållande till den tidigare inkomsten. Det finns skäl att anta att system för inkomstförlust och omställning leder till en minskad arbetsmarknadsoro. Desto större inkomstbortfallet blir vid arbetslöshet desto större borde oron för att bli detta vara. Sedan kan det finnas flera olika skäl till varför politiker väljer att göra om systemen. Det kan handla om att öka incitamenten att söka jobb och det kan ha statsfinansiella orsaker.

I början av 2007, ett och halvt år före finanskrisen, fattade den svenska riksdagen beslut om att göra a-kassan mindre generös. En av förändringarna var att den högsta dagersättningen sänktes från 730 till 680 kronor om dagen. För personer som tjänade över det taket ökade alltså inkomstbortfallet vid arbetslöshet.

Förändringarna av a-kassan kan tänkas ha bidragit till att arbetsmarknadsoron har ökat över tid. En mindre generös ersättning kan göra att den som oroas över arbetslöshet blir mer oroad. Det går dock inte att belägga att det finns en självständig effekt av detta som förklarar det ökade stödet för populism, eller i detta fall Sverigedemokraterna. Skälet till det är att a-kassan under de år som Sverigedemokraterna ökat kraftigt endast försämrades mellan valen 2006 och 2010. Det förklarar inte varför partiet också fördubblades vid valen 2002, 2006 och 2014.

⁷³ Frey et al 2017 *Political Machinery: Did Robots Swing the 2016 U.S. Presidential Election?*

⁷⁴ Blinderman, Ilia 2017 "Why the Republican Party wins when robots take your job". *The Pudding*

⁷⁵ Se exempelvis Hendrickson & Galston 2017 *Automation presents a political challenge, but also an opportunity.*

Alternativa förklaringar

Även om de studier som redovisats i föregående kapitel ger starkt stöd för tesen att arbetsmarknadsoro i allmänhet, och automatisering i synnerhet, ökar stödet för populistiska rörelser så finns det andra förklaringar som också förekommer i debatten. Och även om dessa kanske inte har samma betydelse som ekonomin och arbetsmarknaden kan de ändå ha viss betydelse.

Bland förklaringarna nedan upprepas inte resonemangen ovan om invandringens betydelse. Då den utgjort den huvudsakliga mothypotesen till arbetsmarknadsoro har den redan diskuterats i det föregående kapitlet.

Förtroendegapet

En förklaring till ökat stöd för populism kan vara ett minskat förtroende, både för institutioner (inklusive politiska eliter) som andra människor. Det allmänna förtroendet är också mycket lägre bland de som röstar på exempelvis Sverigedemokraterna. I valet 2014 fick partiet 23 procent av rösterna bland väljare med litet förtroende för politiker vilket går att jämföra med att de endast fick 5 procent bland de med stort förtroende och 13 procent bland hela väljarkåren.⁷⁶

När det gäller så kallad mellanmänsklig tillit, det vill säga om man anser att man i allmänhet kan lita på andra människor, är också skillnaden dramatisk mellan Sverigedemokraternas anhängare och andra. Sverigedemokraternas väljare får på en hundragraddig skala värdet 37 medan övriga partier varierar mellan 61 och 73. Noterbart är att Sverigedemokraternas väljares mellanmänskliga tillit varit stabil medan övriga partiers väljare visar en ökande tillit under de senaste tio åren. Det kan bero på att det är personer med låg tillit som i högre utsträckning än andra har övergett dessa partier när Sverigedemokraterna har ökat.⁷⁷

Att Sverigedemokraterna har ett lågt förtroende både för politiker och för andra människor förklarar dock inte att partiet växer om inte förtroendet för politiker och den mellanmänskliga tilliten samtidigt går ner. Och det finns egentligen ingenting som tyder på detta. Lite beroende på mätningar går det att se både upp- och nedgångar

i politiskt förtroende och mellanmänsklig tillit. Men det finns ingenting i tidsserierna som tyder på ett allmänt minskande förtroende som förklarar Sverigedemokraternas framgångar.

Däremot verkar Sverigedemokraterna främst ha vuxit bland människor som redan från början hade lågt förtroende.⁷⁸ Det vill säga på samma sätt som de har vuxit bland personer som redan från början hade en negativ inställning till invandring och flyktingmottagande.

Förändrat medielandskap och minskat medieförtroende

Flera debattörer har lyft det förändrade medielandskapet som en förklaring till varför högerextrema och populistiska rörelser växer sig starkare. Genom internet har det skapats ett stort antal nya mediekanaler som i mycket fungerar som så kallade ekokammare. Ekokammare kan beskrivas som ”en situation eller ett system där information, idéer eller åsikter utvecklas eller förstärks”. Genom att människor konsumerar medier, och där kanske även i olika fora interagerar med personer, som förstärker och bekräftar tidigare åsikter så bidrar detta till en ökad polarisering.⁷⁹

Det är inte heller en nyhet att många mediekonsumenter gärna söker sig till medier som bekräftar snarare än utmanar oss. Författaren Jamie Bartlett skriver att ”Digital politics has been an enormously important mechanism for the new populists. It has allowed them to circumnavigate elite interests and connect to the ‘general will’”.⁸⁰

Många studier av ökad polarisering har skett i USA och det är ett otvetydigt faktum att den där har ökat kraftigt.⁸¹ Under de senaste decennierna har användningen av internet ökat dramatiskt och en allt större andel av vår mediekonsumtion sker genom sociala medier. En stor del av de senare är uttalat ideologiska och har ofta en mycket hätsk ton mot politiska motståndare. Nationalekonomen Matthew Gentzkow vid Harvard University visar dock i en studie att det är lätt att överdriva betydelsen av detta. För det första utgör fortfarande de digitala medierna endast 8 procent av vår mediekon-

⁷⁶ Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 Svenska väljare, kap 11

⁷⁷ http://som.gu.se/digitalAssets/1649/1649124_16-mellanm--nsklig-tillit-i-sverige-1996-2016.pdf

⁷⁸ Andersson, Ulrika et al 2017 Larmar och gör sig till. http://som.gu.se/digitalAssets/1649/1649124_16-mellanm--nsklig-tillit-i-sverige-1996-2016.pdf samt Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 Svenska väljare, kap 11

⁷⁹ Se bland annat Gentzkow, Matthew 2017 ”Sociala medier och politisk polarisering” och där anförda referenser. (<https://www.sns.se/wp-content/uploads/2017/09/sns-analys-nr-43.pdf>)

⁸⁰ Bartlett, Jamie 2017 Radicals: Outsiders changing the world

⁸¹ Iyengar, Sood & Leikes 2012 ”Affect, not ideology: A social identity perspective on polarization”. Public Opinion Quarterly 76 (3) samt Gentzkow, Matthew 2016 ”Polarization in 2016” (<https://web.stanford.edu/~gentzkow/research/PolarizationIn2016.pdf>). I den förra studien illustreras det med att det 1960 endast var 5 procent av amerikanerna som skulle kännas sig missnöjda om deras barn gifte sig med någon utanför det egna partiet. 2010 var det 50% av republikanernas och 30% av demokraterna

sumtion, för det andra konsumerar de flesta amerikaner i hög utsträckning främst medier som inte ingår i någon ideologisk ekokammare och det finns dessutom lite som tyder på någon större inverkan på aggregerad nivå. Det senare beläggs Gentskow genom att visa att de väljare som blivit mest polariserade, främst äldre, också är de som i minst utsträckning konsumerar nyheter digitalt eller genom sociala medier. Om digitala ekokammare förklarade polariseringen och det ökade stödet för populistiska partier och företrädare skulle det vara de yngre och inte de äldre som påverkats mest.⁸²

Därmed inte sagt att det nya medielandskapet saknar betydelse. Förmodligen spelar det en stor roll för vissa grupper och vi vet att exempelvis Sverigedemokraternas väljare har betydligt lägre förtroende för traditionella medier än vad väljarna i stort har. Lika lite som det finns ett allmänt minskat förtroende för andra människor eller för politiker så finns det ett generellt minskat förtroende för media. Även här ser vi att personer som från början hade ett lågt förtroende verkar lockas till Sverigedemokraterna. SOM-institutet beskriver partiet som en "lägereld för mediemisstro". De visar också på att det finns ett stort samband mellan inställning till invandring och förtroende för medier.⁸³

Matthew Gentskow visar att stödet för populismen inte har ökat mest bland de som främst konsumerar nyheter från sociala medier och SOM-institutet ser inget generellt minskat medieförtroende som skulle kunna förklara att Sverigedemokraterna ökar.

I en annan studie där Gentskow medverkar stärks likväl teorin om ekokammare något men det handlar då inte om sociala medier utan om TV-tittande. Det är tydligt i USA att det har stor betydelse om du exempelvis får dina nyheter från Fox News eller från kanaler som CNN eller MSNBC.⁸⁴ Det kan förklara polariseringen i USA men inte populismen i Sverige där vi har ett annorlunda medielandskap med mindre ideologiska nyhetssändningar. En motsvarighet till de amerikanska TV-kanalerna skulle också kunna vara de brittiska dagstidningarna som har en tydlig ideologisk inriktning på nyhetsplats. Men inte heller det förklarar utvecklingen i exempelvis Sverige. Även om så kallad alternativmedia ökat i betydelse får de allra flesta svenskar sina nyheter från traditionella medier, så kallad "mainstreammedia".

Det innebär inte att det förändrade medielandskapet saknar betydelse. Förmodligen kan olika ekokammare förstärka rörelser och även bidra till att bekräfta människors ställningstaganden vilket gör det svårare att "vinna tillbaka" väljare för andra partier. Den som en gång har bestämt sig för att de saknar förtroende för vissa nyhetskällor kommer i mindre utsträckning att lyssna på information från dessa som kan få dem att ompröva detta.

Ett annat perspektiv på medias betydelse är att studera hur etablerade medier väljer att lyfta fram populistiska partier och deras profilfrågor, främst invandring. Det finns forskning som tyder på att det finns ett samspel där denna typ av partier och frågor får ett större utrymme än vad som kanske är sakligt motiverat.⁸⁵ I en studie av media och populistisk kommunikation i Sverige menar ett antal forskare att det finns skäl att tro att medias rapportering om Sverigedemokraterna och om invandring bidragit till att lyfta och legitimerat partiet.⁸⁶

Den arge vite mannen

En förklaring som är svårare att definiera och där det mesta som skrivits är av mer eller mindre anekdotisk natur är "den arge vite mannen". Det är också tveksamt hur mycket av detta som är tillämpligt utanför USA. I grunden handlar det om att den traditionelle "samhällsbyggaren", den manliga arbetaren, har tappat sin status och att det gör honom bitter. I takt med att kvinnor och olika minoritetsgrupper får ökat utrymme och status riktas hans hat och besvikelse mot dessa. Kraven på "politisk korrekthet" gör att det språkbruk och kanske även värderingar som han växte upp med beskrivs som felaktiga. Och i samhällsdebatten beskrivs han som makthavare fast han kanske själv ser sig som tämligen maktlös. Ett svenskt exempel på det är när Miljöpartiets dåvarande språkrör Åsa Romson i ett tal 2014 beskrev samhället som att det var vita heterosexuella män som hade makten och styrde samhället utifrån vad som var bäst för dem själva. Det finns skäl att anta att många lågutbildade män snarare såg sig som mindre privilegierade än en partiledare med doktorexamen.⁸⁷

Det finns flera böcker som på ett bra sätt beskriver "den vite mannen" och hur hans relativa status har sjunkit och vad det kan betyda. Den stolta yrkesarbetaren som slogs för sitt land (i USA) och försörjde sin familj med ett välbetalt industrijobb är nu förlöjligad och kanske antingen arbetslös eller sysselsatt i ett serviceyrke. Det

⁸² Gentskow, Matthew 2017 "Sociala medier och politisk polarisering". (<https://www.sns.se/wp-content/uploads/2017/09/sns-analys-nr-43.pdf>)

⁸³ Andersson, Ulrika et al 2017 *Lamar och gör sig till*

⁸⁴ <https://www.nytimes.com/2017/12/06/opinion/is-media-driving-americans-apart.html>

⁸⁵ Aalberg, Toril et al 2017 *Populist Political Communication in Europe*. Routledge

⁸⁶ Strömbäck, Jesper et al 2017 "Sweden: No longer an European Exception"

⁸⁷ <https://www.dn.se/nyheter/politik/sa-var-asa-romsons-tal/>

som en gång gav stolthet och en mening med livet finns inte längre där. Klassresan mättes främst i materiella framgångar som hus, bil och semester mål än i utbildning och kultur.⁸⁸ Joan Williams skriver om att han inte eftersträvar den övre medelklassen med dess mat-, kultur- och umgängesvanor. I stället vill han vara kvar i sin arbetarkultur men med mera pengar. Han beundrar den som blir rik på att vara smart eller flitig, som Donald Trump (eller i Sverige Ingvar Kamprad), men har svårt för lärare, advokater och socialarbetare. De förra beundrar han medan de senare är jobbiga.⁸⁹ En annan författare som beskriver detta fenomen är J.D Vance i dennes självbiografiska bok "Hillbilly Elegy". Vance beskriver ett samhälle där familj, kultur och värderingar befinner sig i en slags existentiell kris.⁹⁰

Det Williams och Vance beskriver bygger i mycket på personliga erfarenheter och annan anekdotisk bevisföring. Det finns dock forskning som visar att upplevelsen av förlorad status påverkar stödet för högerpopulism.⁹¹ Den förlorade statusen beror till stor del på förändringar i arbetslivet så det är svårt att begränsa det från arbetsmarknadsoro i allmänhet.

Tesen om "den arge vite mannen" har, även om en del av bevisföringen är anekdotisk, en attraktivitet. Det finns förmodligen goda skäl att anta att akademiker eller för den delen den urbana övre medelklassen – som dominerar media och politik – har svårt att förstå dessa människor. Och i sina försök att beskriva dessa människor leder detta ibland bara till större klyftor och avståndstagande. Ofta blir beskrivningarna snarare ett förlöjligande.⁹²

Det finns skäl att ställa sig skeptisk till att svensk arbetarklass ser ut på samma sätt som amerikansk och det finns heller ingenting som tyder på att svensk arbetarklass blivit mer rasistisk, sexistisk eller homofob.⁹³ Att kvinnor, invandrare och andra minoritetsgrupper fått ett större utrymme i samhällsdebatten är inte heller något nytt utan en utveckling som har pågått sedan långt innan Sverigedemokraterna började växa. Det som skulle tala för denna förklaring är dock idén om nya politiska partier som en "förlorarnas" mobilisering mot samhällsutvecklingen. På samma sätt som Miljöpartiet startade på grund av miljöförstörelse, baksidorna av industrisamhällets framväxt och centralisering och Kristdemokraterna på grund av sekularisering skulle Sverigedemokraternas ses som en reaktion mot mångfald och politisk korrekt-

het. Det är dock svårt att tro att detta utvecklats så kraftigt under de sista decennierna att det skulle förklara Sverigedemokraternas kraftigt ökade väljarstöd.

Däremot sammanfaller "de arge vita männen" i hög utsträckning med de grupper som i Dehdari och Freys med fleras forskning i högst utsträckning valde att rösta på Sverigedemokraterna eller Donald Trump. Utifrån ett tydligt samband mellan i det ena fallet varsel och det andra fallet automatisering av rutinartade arbetsuppgifter. Den arge vita mannens kultur och värderingar kan förklara varför arbetsmarknadsoro ledde till just Sverigedemokraterna. Men kulturen och värderingarna fanns där tidigare och det var förmodligen den oron som ledde till ett visst väljarbeteende. Därmed inte sagt att det inte finns skäl för de politiska partierna att bli bättre på att förstå dessa män. Och inte bara män. De värderingar som utmärker dessa väljare är även utbredda hos kvinnor i arbetarklassen, om än inte i samma utsträckning.

GAL-TAN

Nya konfliktdimensioner har betydelse för partisystemet och väljarbeteendet. De fem partier som satt i Sveriges riksdag från rösträttens införande fram till valet 1988 hade alla en koppling till socioekonomiska förhållanden och människors position i det ekonomiska systemet. Däremot har de partier som senare kommit in i riksdagen alla utgått från andra konfliktdimensioner. Enkelt uttryckt var Socialdemokraterna och Vänsterpartiet partier för arbetare och till viss del offentliga tjänstemän, Folkpartiet för tjänstemän i allmänhet och Moderaterna högre tjänstemän och företagare. Centerpartiet representerade jordbrukare och andra företagare främst på landsbygden.

På sätt och vis har de partier som etablerats senare, vilket tidigare har nämnts, alla representerat motreaktioner. Miljöpartiet uppstod som en reaktion mot storskalighet och miljöhot, Kristdemokraterna mot sekulariseringen (även om det tog lång tid innan de kom in i riksdagen) och Sverigedemokraterna mot det mångkulturella samhället. Det som förenar dessa partier, och även Feministiskt initiativ som sitter i Europaparlamentet, är att de är enklare att placera ut på en GAL-TAN-skala än på den traditionella vänster-högerdimensionen som utgår från socioekonomi eller utifrån en motsättning mellan arbete och kapital.⁹⁴

⁸⁸ Kuhn, David 2007 *The Neglected Voter: White Men and the Democratic Dilemma* och Williams, Joan 2017 *White Working Class: Overcoming Class Cluelessness in America*

⁸⁹ Williams, Joan 2017 *White Working Class: Overcoming Class Cluelessness in America*

⁹⁰ Vance, J.D. 2016 *Hillbilly Elegy*

⁹¹ Gidron, Noam & Hall, Peter 2017 "The politics of social status: economic and cultural roots of the populist right" *The British Journal of Sociology*

⁹² Åsa Linderborg med flera har uppmärksammat att media ofta väljer att skildra manlig arbetarklass på landsbygden som vulgär och okunnig. <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/oojBm/klassforakt-svt> Även Lisa Magnusson har skrivit om detta och refererat till en studie av tankesmedjan Katalys. <https://www.dn.se/ledare/signerat/lisa-magnusson-arbetarklassen-framstalls-som-freaks/>

⁹³ Se bland annat SOM-institutets tidsserier men även *Mångfaldsbarometern*

⁹⁴ Se bland annat Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 *Svenska väljare. GAL-TAN finns även sammanfattat i* <http://www.henrikoscarsson.com/2016/08/den-svenska-partiryggen-2016.html>

GAL-TAN står för Green-Alternative-Libertarian gentemot Traditionalist-Authoritarian-Nationalist. Även om den första positionen ofta förenas med vänsteråsikter i ekonomiska frågor och den senare med högeråsikter behöver det inte vara på det sättet. Centerpartiet kan exempelvis beskrivas som ett parti som är GAL men samtidigt höger gällande skatter och arbetsmarknad. Miljöpartiet är tydligt GAL och Sverigedemokraterna tydligt TAN även om båda partierna åtminstone länge befann sig i mitten i ekonomiska frågor.⁹⁵

GAL-TAN-dimensionens ökade betydelse innebär stora påfrestningar för partier där avståndet mellan partiet och väljare varit liten i socioekonomiska frågor men stor i värderingsfrågor som GAL-TAN. Det är inte minst ett problem för Socialdemokraterna och Moderaterna.⁹⁶ I takt med att dessa partier, Socialdemokraterna under längre tid och Moderaterna under Fredrik Reinfeldt, rörde sig allt längre åt GAL ökade avståndet till väljare som befann sig närmare TAN. Och i den senare gruppen fanns det i båda partierna en överrepresentation både lågutbildade män och hos Moderaterna även bland mer konservativa ”gammelmoderater” – två grupper där Sverigedemokraterna vann många väljare.

Den ökade betydelsen av GAL-TAN skulle kunna tänkas förklara Sverigedemokraternas framgångar men det finns här samma invändning som gäller invandringen. Egentligen är det endast under valrörelsen 2014 som dessa frågor hade stor betydelse för väljarna och valrörelserna. Sverigedemokraterna ökade även i valen 2006 och 2010 som främst handlade om jobben och skatter. Det är därför svårt att se att GAL-TAN skulle utgöra en huvudsaklig förklaring. Sedan är det säkert så att de sakfrågor och ställningstaganden som ryms inom den dimensionen kommer att utgöra underlag för olika parti-bildningar om dessa inte tas upp av de etablerade partierna. I ett tvåpartisystem sker detta mer automatiskt. I USA går det att hävda att Demokraterna är ett GAL-parti och Republikanerna ett TAN-parti och att detta är lika goda beskrivningar som att de befinner sig till vänster respektive till höger i den ekonomiska politiken.⁹⁷

Från någonstans till varsomhelst

En annan konfliktdimension som påminner om GAL-TAN är den som den brittiska författaren David Goodhart

menar finns mellan väljare som är *somewheres* respektive *anywheres*, eller på svenska någonstansare eller varsomhelstare.⁹⁸ Goodhart menar att dessa väljartyper skiljer sig åt i synen på behovet av tillhörighet. Någonstarna värdesätter trygghet, traditioner, hemort och nation medan varsomhelstare föredrar globalisering, internationalism, modernitet och förändring. Goodhart menar att framgångarna för Brexit, Trump och populism och tillbakagången för den traditionella mitten-vänstern i mycket kan förklaras av någonstansarnas reaktion mot en samhällsförändring som de inte gillar. De partier som traditionellt har lockat väljare med lägre utbildning, ofta i mindre och medelstora samhällen, har anammat globalisering och mångkultur vilket fått många människor att känna sig övergivna. Det är lätt att se människorna i en liten by på engelska landsbygden eller en bruksort i Sverige framför sig när man läser om någonstansarna.

Statsvetaren Katarina Barrling har skrivit en artikel där hon sammanfattar Goodharts bok och översätter den till svenska politiska förhållanden. Barrling menar att det enda renodlade någonstans-partiet i Sveriges riksdag är Sverigedemokraterna och att övriga partier samtliga rört sig från någonstans till varsomhelst under de senaste decennierna. Folkhemmet var enligt Barrling en tydlig vision som bottnade i ”någonstans” – det svenska samhället där vi hjälper och tar hand om varandra. De partier som tydligast rört sig från att tala om det svenska lokalsamhället och tydligast blivit varsomhelstare är Centerpartiet och Miljöpartiet. De partier som har tydligast ideologiska svårigheter att navigera i dessa frågor är Socialdemokraterna och Moderaterna. Barrling menar att Sverigedemokraterna lyckats vinna väljare på en folkhemsnostalgi samtidigt som övriga partier förlorat väljare när de anammat globalisering och modernitet på det sätt som de har gjort.⁹⁹

Goodharts bok beskriver hur brittisk politik under många år, oavsett regering, har gynnat varsomhelstarna och att detta främst har skadat Labour som förlorat sina rötter i den traditionella arbetarklassen och i stället blivit ett parti för välutbildade vänsterliberaler, vänsteraktivister och minoritetsgrupper. En brist är dock att det inte alltid är klart vad som är analys och vad som är Goodharts personliga åsikter. Författaren argumenterar för en minskad invandring och inskränkningar i frihandeln. Hans

⁹⁵ <http://www.henrikoscarsson.com/2016/08/den-svenska-partirymden-2016.html>

⁹⁶ <http://www.henrikoscarsson.com/2016/08/den-svenska-partirymden-2016.html>

⁹⁷ I Sverige skulle det gå att beskriva C, MP och Fi som GAL-partier och SD som ett TAN-partier medan S, L, V, KD och M som något däremellan med de tre förra närmare GAL och de två senare närmare TAN. Sverigedemokraterna kan alltså tänkas gynnas av att sakna tydliga konkurrenter på ”TAN-sidan”

⁹⁸ Goodhart, David 2017 *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*. De svenska översättningarna av begreppen är gjorda av Katarina Barrling

⁹⁹ Barrling 2018. <https://kvartal.se/essaer/frn-ngonstans-till-varsomhelst-s-gick-partierna-vilse>

invändningar handlar inte så mycket om asylmottagning, som den svenska migrationsdebatten främst handlat om, som arbetskraftsinvandring från EU-länderna i Östeuropa. Som svensk är det dock ovanligt att läsa en vänstermitten-argumentation mot migration och frihandel. I Sverige kommer migrationskritiken främst från höger och frihandelskritiken främst från den yttersta vänstern.

Goodhart har dock många poänger där de tydligaste kanske handlar om att de flesta människor inte ser välfärd som något som i första hand ska fördelas utifrån behov utan något som främst beror på tillhörighet i ett samhälle.¹⁰⁰ En universalistisk inställning till välfärd kan vara att den ska fördelas rättvist, och om människor i Afrika är fattigare än i Storbritannien eller Sverige ska pengarna skickas dit. De flesta människor anser dock, enligt Goodhart, att välfärd är något du har rätt till genom att vara del av en samhällsgemenskap där du även bidrar, exempelvis nationalstaten. Goodhart menar att det inte är en slump att de mest omfattande välfärdssystemen finns i relativt homogena nationalstater. Människor är mest villiga att betala skatt för att hjälpa människor som är nära och lika en själva. I USA som är ett mycket mer heterogent samhälle och där fattigdomen varit större bland stora minoritetsgrupper har majoriteternas vilja att betala mycket i skatt varit mindre.

Konflikten mellan någonstans och varsomhelst påminner till stora delar om GAL-TAN. Om GAL-TAN-förklaringen delvis avfärdas i avsnittet ovan utifrån att dessa frågors betydelse inte ökat i valrörelserna på ett sätt som motsvarar Sverigedemokraternas framgångar så är någonstans och varsomhelst mer beständigt. Det skulle då kunna vara de övriga partiernas förflyttning mot varsomhelst snarare än en viss politisk dagordning som förklarar att Sverigedemokraterna ökar. En invändning mot Goodharts resonemang skulle kunna vara att den bygger på en falsk dikotomi. De allra flesta människor är lite av båda och det finns inget som tyder på att människor inte samtidigt kan vara kosmopoliter och eftersträva att vara del av ett nära sammanhang.¹⁰¹

Det är svårt att mäta betydelsen av någonstans och varsomhelst på ett tydligt sätt. Det skulle vara möjligt att inordna den svenska, likväl som den brittiska, EU-debatten i denna konfliktdimension. EU-frågan hade stor

betydelse i Sverige från början av 90-talet och fram till mitten av 2000-talet. Det var en fråga som splittrade flera av de etablerade partierna och även ledde till nya partibildningar.¹⁰²

Ökad pessimism

En annan förklaring till det ökade stödet för populism skulle vara att människor har blivit mer pessimistiska inför framtiden. Flera studier visar att stödet för populistiska partier och partier med extrempositioner främst hämtar stöd hos väljare som anser att utvecklingen i samhället går åt fel håll. I en studie från 2012 ställdes frågan om människor anser att utvecklingen i Sverige gick åt rätt eller fel håll samt om ”det mesta i Sverige har blivit sämre under de senaste 30 åren”.

I både frågorna var väljare som sympatiserade med Sverigedemokraterna och Vänsterpartiet de mest negativa. Svaren på frågan om utvecklingen går åt ”rätt eller fel håll” är vanlig i politiska undersökningar och svaren beror ofta på om intervjupersonen stöder sittande regering eller inte. Det är alltså inte konstigt att Vänsterpartiets sympatisörer också var de mest negativa då mätningen skedde när Sverige hade en borgerlig regering. På frågan om 30-årsperspektivet var Sverigedemokraterna de mest negativa.¹⁰³

Historiskt har det funnits en stor samvariation mellan den ekonomiska konjunkturen och väljarnas svar på frågan om utvecklingen i allmänhet går åt rätt eller fel håll. Dessutom har svaren på individnivå påverkats starkt av huruvida de sympatiserar med sittande regering eller inte. Under det senaste decenniet kan vi dock se att konjunkturen verkar ha mindre betydelse och att människor i allmänhet blivit mer pessimistiska. I amerikanska Gallup får vi gå tillbaka till januari 2004 för att se att ett flertal tyckte att utvecklingen gick åt rätt håll.¹⁰⁴ Det verkar alltså som att människor i högre utsträckning än tidigare bedömer samhällsutvecklingen utifrån fler faktorer än den ekonomiska utvecklingen.¹⁰⁵

En annan del av optimism och framtidstro handlar även om kommande generationer. Det finns forskning som visar att den sociala rörligheten minskar och att exempelvis föräldrarnas utbildning blir allt viktigare för barnens framtida ställning på arbetsmarknaden. En del talar

¹⁰⁰ Goodhart, David 2017 *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*, sid 223

¹⁰¹ Se bland annat <https://timbro.se/smedjan/debatten-om-varsomhelstare-har-sparat-ur/>

¹⁰² Noterbart är att två partier som historiskt stått för decentralisering och lokalsamhällets betydelse, Centerpartiet och Miljöpartiet, i huvudsak var negativa eller splittrade rörande EU-medlemskapet. Idag är dessa två partier i stället uttalat EU-vänliga

¹⁰³ Melin, Carl & Uvell, Markus 2014 *Innerst Inne: Vad svenska folket egentligen tycker*

¹⁰⁴ Se bland annat <http://fof.se/tidning/2016/9/artikel/den-nya-pessimismen-och-dar-anfor-da-referenser-for-ett-svenskt-perspektiv> och <http://news.gallup.com/poll/1669/general-mood-country.aspx> för amerikanska tidsserier. I Sverige har det inte systematiskt publicerats mätningar som löpande ställer frågan på exakt detta sätt. Sedan 2013 ställs dock frågan av Ipsos, se bland annat https://www.ipsos.com/sites/default/files/2017-06/DN_ipsos_Valjarbarometer_juni_2017.pdf

¹⁰⁵ Sådana faktorer skulle exempelvis kunna vara brottslighet, invandring, moraliskt förfall etc

även om att samhälle där våra barn får det sämre än vad vi hade. Det är möjligt att tidigare generationer lättare kunde uthärda fattigdom om de upplevde att barnen i alla fall skulle få det bättre. Om så inte längre är fallet kan det säkert förstärka känslan av en negativ samhällsutveckling och minska förtroendet för samhället i stort.¹⁰⁶

Problemet med att använda pessimism som en förklarande variabel är att tidsserierna för människors syn på samhällsutvecklingen inte tydligt samvarierar med stödet för Sverigedemokraterna eller för den delen för Donald Trump. Och på individnivå är sambandet ännu mindre då vi ser att moderata väljare direkt blir mer negativa till samhällsutvecklingen när det blir en socialdemokratiskt ledd regering och vice versa. Den starkaste invändningen mot denna förklaring är dock att pessimism i sig kan antas bero på något. Detta ”något” kan exempelvis vara både risken för att förlora jobbet eller för den delen handla om invandringens konsekvenser, välfärden, klimatet eller annat. Som oberoende variabel är den helt enkelt inte stabil. Då verkar det mer logiskt att tro att exempelvis en upplevd oro för att förlora jobbet gör dig till pessimist vilket i sin tur kan påverka partivalet.

Det finns emellertid stöd för tesen att människor har blivit mer oroad för automatiseringen och teknikutvecklingens betydelse för jobbet vilket. När SOM-institutet år 2000 ställde frågan om ny teknik i huvudsak skulle leda till fler jobb så svarade en stor majoritet av svenska folket positivt på detta. När samma fråga upprepades 2016 på uppdrag av Futurion var det dock flera som var negativa än positiva. Det innebär inte att svenska folket blivit teknikfientliga men däremot att de på ett helt annat sätt än tidigare i modern tid betraktar automatiseringen minst lika mycket som ett hot som en möjlighet för att skapa jobb.¹⁰⁷ På så sätt bidrar säkert en mindre positiv inställning till automatiseringens effekter till en ökad arbetsmarknadsoro.

Välfärdschauvinism

En alternativ förklaring till att människor oroas av jobb och ekonomi är att de oroas över välfärden. Ett argument för att stödja invandringsfientliga partier skulle då kunna vara att det finns en rädsla för att invandringen ska leda till kostnader som minskar utrymmet för välfärd. I detta finns också underförstått tanken att ”vi som jobbat ihop välfärden ska tvingas avstå för att betala för andra”. Detta är en hypotes som stöds av valforskningen som visar att människor som i högre grad är beroende av välfärden också röstade på Sverigedemokraterna.¹⁰⁸ Det skulle kunna förklara varför människor i

fattiga landsändor som inte ser särskilt många invandrare på plats ofta röstar på denna typ av partier. Det är alltså inte så mycket ”de tar våra jobb” utan ”de tar vår välfärd” som har betydelse. Sverigedemokraternas stöd i svensk glesbygd, Trumps stöd i Appalacherna och AfD:s stöd i östra Tyskland blir på så sätt mer logisk.

Oron för välfärden kan säkert ha betydelse för Sverigedemokraternas framväxt men det är svårt att utifrån tidsserier se ett sådant samband. Om sambandet fanns skulle Sverigedemokraterna antingen 1) växa i takt med invandringen eller 2) växa i takt med nedskärningar i välfärden. Vi har tidigare konstaterat att sambandet mellan Sverigedemokraternas väljarstöd och den totala invandringen är begränsad och det går heller inte att se något tydligt samband med välfärden. Under de år som den ekonomiska krisen på 1990-talet pågick så ökade heller inte stödet för denna typ av partier.

Det går dock inte att utesluta att det finns ett samband mellan de besparingar som alliansregeringen genomförde inom arbetslöshetsförsäkringen och sjukförsäkringen under åren 2007-2010 bidrog till att väljare gick till Sverigedemokraterna, men i så fall kan detta snarare – vilket tidigare beskrivits – bidragit till en ökad arbetsmarknadsoro. Men i övrigt finns det inget tydligt stöd för denna tes. Därmed inte sagt att den inte kan ha betydelse för vissa väljargrupper. Det är dock troligt att människor som på grund av exempelvis en svagare position på arbetsmarknaden både känner en större oro för arbetsmarknaden som för välfärden.

Det finns sällan bara ett skäl

I det förra kapitlet presenterades ett antal studier som indikerade att arbetsmarknadsoro i allmänhet, och kanske då särskilt sådan som beror på automatiseringen, hade stor betydelse. Och samtidigt motbevisades tesen om att det ökade stödet främst berodde på invandringen eller på rasism. I avsnitten ovan har även ett antal andra förklaringar diskuterats.

När något stort händer finns det ofta flera faktorer som förstärker varandra. Såväl invandringen i sig som de faktorer som presenteras i detta kapitel kan ha haft betydelse, om än begränsad eller marginell, för Sverigedemokraternas framväxt. Några, exempelvis sociala medier, är enklare att förkasta än andra, exempelvis framväxten av GAL-TAN samt någonstans-varsomhelst som politiska konfliktdimensioner. Många faktorer samvarierar säkert också. Människor som hotas av arbetslöshet blir förmodligen oftare mer pessimistiska och oroas säkert också oftare över välfärden.

¹⁰⁶ Putnam, Robert 2015 *Our kids: The American Dream in Crisis*

¹⁰⁷ <http://futurion.se/oro-och-radsla-en-rapport-om-svensk-arbetsmarknadsopinion/> samt som presentation <http://futurion.se/vem-ar-radd-for-framtiden-seminarium-om-svenska-folkets-syn-pa-framtidens-arbetsmarknad/> eller på http://som.gu.se/digitalAssets/1645/1645417_20170616-futurion.pdf

¹⁰⁸ Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören 2016 *Svenska väljare*, kapitel 11

Är utvecklingen lagbunden?

Vi ser att Sverigedemokraterna har ökat kraftigt i samtliga riksdagsval som partiet har ställt upp i. Och även om den takten inte fortsätter så ligger partiet, även efter en viss tillbakagång i opinionsmätningarna, över valresultatet från 2014.¹⁰⁹

Även vid en studie av liknande partier i andra länder kan vi konstatera att det vanliga är att de ökar från val till val. Sverigedemokraternas uppgång sedan 1998 är dock snabbare än vad som varit fallet i andra länder. Å andra sidan dröjde det längre innan en sådan typ av parti etablerade sig i Sverige, bortsett från Ny Demokratis uppgång och fall i början av 1990-talet.

I den sammanställning som gjorts av statsvetaren Andreas Johansson Heinö, kan vi konstatera att Sverigedemokraternas väljarandel (13 procent i valet 2014) ligger strax över eller på ungefär samma nivå som motsvarande partier i andra europeiska länder.¹¹⁰ Jämförelser mellan länder är dock svåra då klassificeringen inte alltid är självklar. I vissa länder omfattas högerpopulistiska idéer även av traditionella högerpartier som ändå inte räknas till denna kategori av partier och exempelvis Storbritannien har ett valsysteem som håller nere stödet för mindre partier.

Den tyske statsvetaren Hajo Funke har hävdad att högerpopulismen har peakat och att framgångarna för exempelvis Trump har visat att proteströster – när de vinner – får konsekvenser.¹¹¹ De senaste presidentvalen i Frankrike och Österrike har också anförts som bevis för detta.¹¹² Statsvetaren och Harvardprofessorn Pippa Norris ifrågasätter dock detta och menar att de enstaka exempel som finns på att högerpopulistiska partier minskar nästan alltid går att förklara med att deras profilfrågor – och därmed väljare – absorberats av etablerade högerpartier. Som exempel nämner hon utvecklingen inom USA:s Republikaner och när de brittiska Konservativa tog ställning för att hålla en folkomröstning om EU-utträde – Brexit – och då vann tillbaka väljare från UKIP. Norris skriver bland annat:

"Slowly but steadily, populism has been gaining electorally, being absorbed by mainstream parties, reshaping the policy agenda, and shifting the political and cultural

*divide, pitting populist nationalists against cosmopolitan liberals. While the precise trajectory is different in each country, the trend is clear. Triggered by globalism's economic and migratory earthquakes, and by a backlash against progressive culture shifts, populism has infected center-right parties and decimated the social democratic center-left — and it is likely to continue to gain ground, even if experiencing occasional electoral setbacks and defeats, until the underlying conditions change."*¹¹³

Även den brittiska författaren David Goodhart menar att taket inte är nått för denna typ av rörelser. Han menar att någonstans utgör ungefär hälften av befolkningen medan den andra hälften är jämnt fördelad av varsomhelstarna och de som står någonstans mittemellan. Trump och Brexit visar att dessa rörelser, om de anammats, av etablerade partier kan få egen majoritet och Goodhart menar att detta även bekräftats i det starka väljarstöd som exempelvis Putin i Ryssland, Erdogan i Turkiet och Orban i Ungern har fått.¹¹⁴ Andra som populistexperten Jan-Werner Müller menar dock att högerpopulisterna endast har kommit till makten då de fått stöd av etablerade konservativa eliter.¹¹⁵

Går det att vända utvecklingen?

De som oroas över högerpopulismens framväxt pekar ofta med glädje på att dessa rörelser ofta är svagast bland unga och framförallt bland välutbildade. Stödet bland unga skiljer sig dock åt från land till land, i Sverige är exempelvis inte Sverigedemokraterna svagare bland unga än bland väljarna i stort, men i exempelvis USA, Storbritannien och Frankrike har högerpopulistiska partier, Republikanerna i USA samt Brexit haft ett klart lägre stöd bland unga än bland äldre.

En ännu starkare faktor – och som också kan tänkas vara en delförklaring för stödet bland ungdomar – är utbildning. Detta verkar vara den kanske starkaste bakgrundsvariabeln för att förklara skillnader i stöd. Stödet för Sverigedemokraterna är klart högre bland låg- än bland högutbildade och sambandet återfinns även i andra länder och tydligt i exempelvis stödet för Brexit.¹¹⁶ I en jämförelse mellan stödet för Mitt Romney 2012 och Donald Trump 2016 är det tydligt att republikanerna tappade välutbildade vita väljare och vann lågutbildade vita.¹¹⁷

¹⁰⁹ SCB Partisympatiundersökning november 2017

¹¹⁰ <https://timbro.se/ideologi/timbro-authoritarian-populism-index-2017-2/>

¹¹¹ <http://www.dw.com/en/european-right-wing-populism-has-passed-its-peak/a-37978235>

¹¹² <https://www.socialleurope.eu/has-populism-peaked>

¹¹³ https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/05/17/so-is-the-wave-of-populist-nationalism-finished-hardly/?utm_term=.dfa976488a12

¹¹⁴ Goodhart, David 2017 *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*

¹¹⁵ Se exempelvis <https://www.dn.se/ledare/kolumner/peter-wolodarski-ingen-hogerpopulist-har-kommit-till-makten-utan-stod-fran-konservativa-eliter/>

¹¹⁶ Utbildning hade exempelvis större betydelse än både ålder och etnicitet.

<http://metro.co.uk/2017/02/07/if-you-voted-for-brexit-youre-not-going-to-like-this-6433145/>

¹¹⁷ <http://fivethirtyeight.com/features/education-not-income-predicted-who-would-vote-for-trump/>

Utbildning kan säkert påverka på flera olika sätt. Hög utbildning kan antas innebära ökad tolerans för olikhet och därmed minska en latent – eller öppen – kritik mot invandring. Potentialen för invandringskritiska partier blir då från början lägre bland välutbildade. Utbildning innebär i sig också en slags försäkring mot arbetsmarknadsoro – eftersom det ger en starkare position på arbetsmarknaden. En välutbildad person är alltså från början mindre negativ till invandring och har ofta mindre skäl än andra för att känna arbetsmarknadsoro. Kanske är det en minst lika viktig förklaring som att utbildning i sig skulle innebära en ökad tolerans.

Om ungdomar och välutbildade uppvisar ett lägre stöd för populismen skulle detta kunna tala för att det går att "vänta ut" populismen genom att äldre går bort och att yngre utbildar sig allt längre. Över tid skulle då stödet minska för denna typ av rörelser. Det som talar emot detta är dock de uppenbara bevisen. Som vi har kunnat konstatera är den långsiktiga trenden att stödet för dessa partier kontinuerligt fortsätter att öka, trots att människor utbildar sig allt längre. Utbildning är också något relativt och inte bara något absolut. Även om en längre utbildning eventuellt gör dig mer tolerant så är det utbildningens relativa styrka som avgör din position på arbetsmarknaden och om det finns skäl att vara oroad. En gång i tiden var du lågutbildad om du endast hade sexårig folkskola, idag är du det om du endast har ett gymnasium vilket innebär en dubbelt så lång skolgång. Om över hälften av de som går ut gymnasiet går vidare till högskolan krävs det i realiteten en hög examen för att räknas till de mest välutbildade. För att vara mindre osäker på arbetsmarknaden räcker det inte med att ha en högre utbildning än pappa och farfar. Du behöver ha en högre utbildning än dem i din egen generation.

Därmed inte sagt att utbildning i sig inte har en rad positiva effekter oavsett ställningen på arbetsmarknaden. Utbildning gör människor mer öppna och toleranta och bidrar säkert till att minska rasism på samma sätt som den bidrar till att motverka sexism och attityder till människor med annan sexuell läggning. Det är också viktigt att inte se ett direkt samband mellan rasism och stödet för invandringskritiska partier. Dessa partiernas kärnväljare består i hög grad av människor med rasistiska värderingar. Men de lockar också väljare som på grund av arbetsmarknadsoro är kritiska till invandring, men samtidigt inte behöver tycka illa om människor med exempelvis annan hudfärg. Kritik mot invandring är därför inte en toleransfråga på samma sätt som vad exempelvis rasism eller homofobi är. Även en person som inte har negativa attityder mot homosexuella eller människor med annan religion eller etnisk bakgrund kan känna sig hotad på arbetsmarknaden.

Men tjänstemännen då?

Det är framförallt i traditionella arbetargrupper som stödet har vuxit för högerpopulistiska partier. Tydligast är detta i manligt dominerade branscher. Eftersom dessa utgör en minskande del av arbetskraften så skulle det på sikt innebära en tillbakagång för dessa partier. Forskaren Carl Frey med flera pekar på Trumps framgångar i områden där många jobb hotas av automatisering, och den tidigare refererade studien av Sirius Dehdari pekar på att sambandet mellan arbetsmarknadsoro och stödet för Sverigedemokraterna gäller arbetare utan kvalificerad utbildning.¹¹⁸

I realiteten är dock inte gränsen mellan arbetare "blue collars" och "tjänstemän white" collars lika tydlig som den historiskt varit. Som ovan nämnts har den faktiska utbildningen ökat och huvuddelen av dagens arbetare har en lika lång utbildning (treårigt gymnasium) som vad tidigare generationers tjänstemän hade. SCB:s partisympatiundersökning visar också att Sverigedemokraternas stöd inte är lägre bland facklärdare arbetare än bland icke-facklärdare. I båda grupperna var stödet 17 procent i november 2017. Stödet var lägre bland tjänstemän med en tydlig skillnad mellan olika tjänstemannagrupper. 12 procent bland lägre tjänstemän, 8 procent bland tjänstemän på mellannivå och 5 procent bland högre tjänstemän.¹¹⁹ SCB visar att stödet för Sverigedemokraterna är ungefär lika högt bland lägre tjänstemän som bland befolkningen i stort. Och även om endast högre tjänstemän fick rösta så skulle partiet komma in i riksdagen.

Traditionellt har arbetare haft en mer otrygg arbetsmarknad än vad tjänstemän har haft och det har framförallt varit manuella arbetsuppgifter som har automatiserats. I takt med en tilltagande digitalisering så ersätts även traditionella tjänstemannajobb av maskiner, om än oftare av datorer än av industrirobotar. Den nya tekniken gör också att det är lättare att förlägga tjänstemannauppgifter, exempelvis programmering, i länder med lägre löner. När automatisering och globalisering slår lika hårt mot tjänstemän som mot arbetare kommer deras arbetsmarknadsoro också att öka. Det finns forskning som gör gällande att ungefär hälften av alla jobb kommer att försvinna eller i grunden förändras inom en tjugoförårsperiod. Många av dessa är administrativa uppgifter som utförs av tjänstemän på olika nivåer.¹²⁰ Det faktum att den nya tekniken också skapar nya jobb är inte heller uppenbar för de som oroas över sitt befintliga.

Skulle en annan migrationspolitik påverka?

I kapitlet om Sverigedemokraternas väljarstöd och framgångar konstaterar vi att det finns ett mycket svagt samband mellan invandringen, vare sig på nationell eller

¹¹⁸ Frey, Carl Benedikt, Berger, Thor & Chen, Chinchih 2017 *Political Machinery: Did Robots Swing the 2016 U.S. Presidential Election?* och Dehdari, Sirius 2017 *Economic Distress and Support for Far-right Parties (Job Market Paper in Progress)*

¹¹⁹ SCB Partisypatiundersökning november 2017

¹²⁰ Frey, Carl Benedikt & Osborne, Michael 2013 *The Future of Employment: How susceptible are jobs to computerisation?*

lokal nivå, för stödet för denna typ av partier. Den faktiska invandringen har alltså en begränsad betydelse vilket talar för att stängda gränser eller flyktingströmmar som minskar av andra skäl inte skulle påverka stödet för denna typ av partier.

Men en annan migrationspolitik kanske skulle ha en kommunikativ snarare än en sakpolitisk betydelse. Oavsett den faktiska volymen på invandringen skulle kanske andra politiska partier kunna behålla väljare som annars går till invandringskritiska partier om de väljer att anamma deras retorik. Om exempelvis Moderaterna och Socialdemokraterna hade mer invandringskritiska budskap så skulle de på så sätt motverka att Sverigedemokraterna växte. På samma sätt som ett mer EU-kritiskt konservativt parti i Storbritannien medverkade till att stödet för UKIP minskade.

Politik är ju till delar ett positioneringsspel så det är möjligt att detta ibland kan fungera, i alla fall kortsiktigt. Om det finns en av väljarna efterfrågad position som ett parti har monopol på kan det löna sig för andra att närma sig den positionen. Det är dock inte oproblematiskt. Under åren 2015 till 2017 har flera svenska partier, kanske tydligast Moderaterna, lagt om sin migrationspolitik och förflyttat sig närmare Sverigedemokraterna i dessa frågor. Det har dock lett till att Moderaterna förlorat väljare till Centerpartiet som behållit sin position. Under de första tre åren efter valet 2014 förlorade Moderaterna många väljare till både SD och Centern. Under hösten 2017 har dock Moderaterna återhämtat sig i opinionen men ligger fortfarande under valresultatet från 2014 medan SD och C ligger ovan. Omläggningen av migrationspolitiken kan alltså ha medverkat till att bryta väljarflödet från M till SD.¹²¹

Ett möjligt problem med att göra det politiska budskapet mer negativt till invandring är att det kan bidra till en legitimering. Det är svårt att uppskatta betydelsen av en sådan effekt men Danmark kan ses som ett exempel på ett land där flera partier sedan många år intagit en mer invandringskritisk hållning utan att det har brutit uppgången för Dansk Folkeparti som tvärtom har fortsatt att gå fram i alla folketingsval utom ett. Det finns även skäl att anta att den hårda EU-kritiken från ledande Konservativa företrädare i Storbritannien länge stärkte UKIP och att amerikanska republikanska politiker genom sin hårda kritik mot Obama bidrog till ett klimat som underlättade för Donald Trump att bli nominerad till president.¹²²

Efterfrågan på populism handlar inte heller endast om invandringskritik utan även om ”vi mot dom” och system-

kritik i största allmänhet. Det gör att regeringsbärande partier har svårt att fullt ut bli populistiska – och varför populistiska partier har svårt att leverera i regeringsställning. Utifrån det menar bland annat populismexperthen Cas Mudde att det är naivt att tro att dessa rörelser går att bekämpas med att anamma deras politik.” Populism cannot be defeated by adopting a (soft) xenophobic discourse or by tightening immigration. It is about the struggle within “the own people”.”¹²³ Mudde argumenterar för att det är möjligt att en anpassning kan stoppa flödet till högerpopulister i ett eller två val men att det enda som fungerar i längden är att argumentera emot och förklara varför deras politik inte är önskvärd.¹²⁴ Om det främsta skälet till att stödet ökar för populism är arbetsmarknadsoro så är det också tveksamt om migrationspolitik i sig har annat än en tillfällig betydelse. Politiska budskap som präglas av alarmism eller förstärker den allmänna känslan av oro kommer förmodligen bara att öka stödet för populismen.

Mindre automatisering

Om människor är oroliga och tror på att det var bättre förr så kanske den enklaste lösningen är att låta det vara som förr. Ingen import från låglöneländer, inga arbetsmoment som ersätts av maskiner eller datorer och inga industrier som stängs på grund av miljökrav. Problemet med detta är att det vare sig är ett möjligt eller ett önskvärdt tillstånd. I längden kan inte tullar eller andra handelshinder, förbud mot ny teknik eller stöd till olika industrier trygga några jobb. Tvärtom skulle det göra de jobb som finns kvar ännu osäkrare. Därmed inte sagt att det inte finns politiker som lockar med detta.

Politiken kan motverka eller i alla fall bromsa effekten av globalisering och den kan också undanröja miljökrav och liknande som leder till jobbförluster i vissa industrier (även om det naturligtvis finns många goda skäl till att det finns miljökrav). Men automatiseringen är i princip omöjlig att stoppa. Det kan möjligen bromsas genom regleringar, skatter och subventioner men ingenting i historien tyder på att det är en framkomlig väg.¹²⁵

Det finns inga enkla lösningar

Om det funnits enkla metoder för att bekämpa populismen hade dessa använts i ett eller flera av de länder vars politiska system blivit mer eller mindre blockerade av dessa rörelser. Att hoppas på att ökad utbildning, en förändrad migrationspolitik eller att en oförändrad arbetsmarknad ska vända utvecklingen är inte tillräckligt. Utmaningen är större än så. Det avslutande kapitlet handlar om just detta.

¹²¹ SCB Partisynpatiuundersökning november 2017

¹²² Se exempelvis <https://www.brookings.edu/blog/fixgov/2015/07/22/donald-trump-brought-to-you-by-20-years-of-republican-politics/> som skrevs innan Trump blev nominerad

¹²³ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jul/07/populism-dead-european-victories-centrists>

¹²⁴ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/dec/07/liberalism-austria-clinton-us-populist>

¹²⁵ <http://www.zdnet.com/article/can-trump-stop-the-automation-revolution-and-save-us-jobs/>

Vad kan göras?

Det främsta skälet till det ökade stödet för populism verkar vara arbetsmarknadsoro. Det innebär att det är den som behöver hanteras. Alla andra åtgärder för att motverka populism hanterar symptomen och inte orsakerna. Oro möts bäst med framtidstro och trygghet. Inte naiv sådan, utan på riktigt. Nedan har vi återigen bilden som visar sambandet mellan människors värderingar (exempelvis inställning till mångfald), bakgrund (exempelvis kön, ålder och utbildning), upplevd oro utifrån vad som händer på arbetsmarknaden och stödet för populism (exempelvis att rösta på Sverigedemokraterna). Om arbetsmarknadsoron ökar kommer stödet för populism att öka.

En motstrategi som stärker den latenta invandringskritiska opinionen – genom att exempelvis bekräfta människors negativa inställning till invandring – eller som genom politiska åtgärder (eller kommunikation) ökar människors oro kommer endast att stärka de högerpopulistiska partierna. Visst kan andra partier, kortsiktigt, utnyttja detta men på sikt är det en kontraproduktiv strategi. Populisterna kommer alltid att vara bäst på att utnyttja människors oro. Däremot kan andra partier vara bättre på att ta fram lösningar på det som gör att människor blir oroliga.

Den här rapporten har inte några enkla eller fullödiga lösningar på hur populismen ska mötas. Det finns förmodligen heller inga sådana. Utifrån analysen går

det dock att identifiera ett antal centrala delar för sådana lösningar.

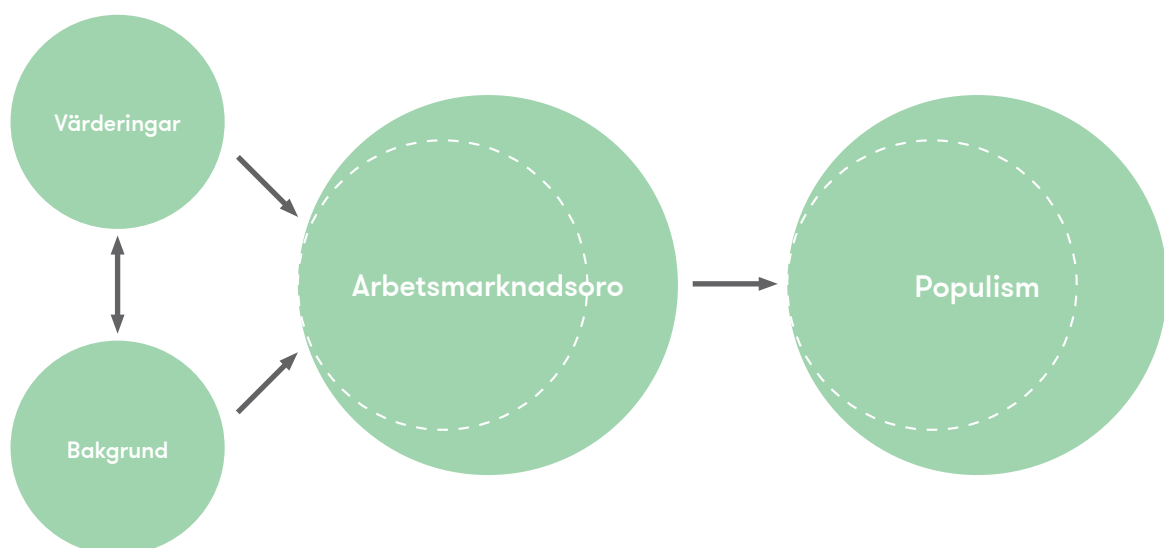
Arbetsmarknadsoro handlar om mer än jobb och inkomstförlust

Arbetsmarknadsoron består av flera delar. Jobbet är för många människor mer än bara inkomsten utan ger även ett sammanhang och status. Människor kan därför oroas över att förlora så mycket mer än bara försörjningen. Inkomstbortfallet kan hjälpas med generösa inkomstbortfallsförsäkringar men för en del kan det faktum att du inte kan försörja dig själv vara det allra jobbigaste. Och även de som väljer en icke-akademisk karriär behöver veta att det finns möjligheter att utvecklas och höja sin status.

Olika yrken och har också olika status för olika människor. Vad vi än tycker om traditionella könsroller så är även de en viktig faktor som gör att exempelvis en arbetslös industriarbetare inte gärna söker traditionellt kvinnliga jobb. Tyvärr har också många traditionellt kvinnodominerade yrken både låga löner och låg status.¹²⁶

Trygghet i förändring – fungerande omställningssystem

På kort sikt kan en ekonomisk högkonjunktur med låg arbetslöshet minska arbetsmarknadsoron. På längre sikt handlar det dock om framförallt två olika saker: nämligen utbildning i form av kompetensutveckling och inkomsttrygghet i form av inkomstförsäkringar.

Om arbetsmarknadsoron ökar kommer stödet för populism att öka.

¹²⁶ Se exempelvis Williams, Joan 2017 *White Working Class: Overcoming Class Cluelessness in America* kapitel 11 som resonerar kring detta

Kompetensutveckling

Såväl formell utbildning som yrkeserfarenhet blir allt mer en färskvara. Många jobb som finns idag kommer att försvinna och en majoritet av de jobb som finns kvar kommer i grunden att förändras samtidigt som de nya jobb som tillkommer kräver nya kunskaper.¹²⁷ En del hävdar att halveringstiden för vissa kunskaper är så låg som fem år.¹²⁸ Detta är en följd av en automatisering där maskiner och datorer tar över en allt större del av våra arbetsuppgifter. Fungerande kompetensutveckling, både på jobbet och genom möjlighet till omskolning är därför helt nödvändigt för att bemöta den berättigade arbetsmarknadsoro som följer av automatiseringen. Att vidareutbilda sig under arbetslivet får inte bara vara en möjlighet för vissa utan är en nödvändighet för de allra flesta.

De finansieringssystem som idag finns för omskolning är ofta tillgängliga först när en person är, eller är på väg in, i arbetslöshet. Förmodligen skulle det vara bättre om tröskeln för kompetensutveckling var lägre så att människor skulle kunna behålla sin attraktivitet på arbetsmarknaden redan innan de hotades med arbetslöshet. Traditionellt har också arbetsmarknadsutbildningar varit inriktade på kvalificerad yrkesutbildning. I framtiden kommer dock många akademiker behöva dessa och då behövs det även akademiska påbyggnadsutbildningar. Därför måste högskolan i mindre utsträckning än idag vara en fortsättning på gymnasiet som avslutas innan man sedan går ut i arbetslivet. I stället behöver högskolan finnas med som en möjlighet under hela yrkeslivet. Och då måste det vara lättare, både vad gäller tid och privatekonomiskt, än idag att förena högskolestudier med familj- och arbetsliv.

Det här innebär en omställning både för löntagare, arbetsgivare och utbildningssystem. Arbetsgivarna kan inte räkna med färdigutbildad arbetskraft och löntagarna kan inte räkna med att vara färdigutbildade för ett helt yrkesliv. För många kan den utmaningen vara extra stor. Det gäller både traditionella arbetargrupper som saknar vana av högre studier och som inte alltid minns skolan med glädje men även välutbildade akademiker som behöver komma till insikt med att de inte längre har de kunskaper som de behöver.

Omställningsförsäkringar

Mycket av arbetsmarknadsoron är också en ekonomisk oro. För de allra flesta innebär arbetslöshet ett kännbart inkomstbortfall, inte minst bland tjänstemän och akademiker men även inom många manligt dominerade arbetaryrken. Det är därför nödvändigt att omställningsförsäkringar av olika slag, exempelvis a-kassan, håller en så hög nivå att det ger människor goda möjligheter till omställning. Människors oro över att bli arbetslösa blir mycket större om detta också innebär en dramatiskt sämre privatekonomi.

Partsmodellen

Arbetsmarknadens parter har ett stort ansvar för både en fungerande omställning mellan olika jobb och för kompetensutveckling. Idag finns det verktyg för att hjälpa människor som blir arbetslösa medan rätten till fortbildning sällan är reglerad på ett tydligt sätt. På sikt är det förmodligen nödvändigt att på något sätt garantera rätten till kompetensutvecklingen i kollektivavtalen. Och kanske knyta delar av denna till en personlig "peng" som inte är helt kopplad till den befintliga anställningen. Flera fackförbund inom TCO och Saco har idag dessutom inkomstförsäkringar som hjälper medlemmar till omställning vid arbetslöshet genom att täcka upp den del som ligger ovanför taket i a-kassan. Dessa tilläggsförsäkringar bidrar till att minska arbetsmarknadsoron och behöver förmodligen utvecklas om inte villkoren i den allmänna försäkringen förbättras.

I ett arbetsliv som förändras i allt högre takt kommer det bli svårare för staten att utforma generella system som kommer att lösa de uppgifter som behövs kring kompetensutveckling och annan omställning. Förmodligen kommer det att vara enklare för arbetsmarknadens parter att utforma flexibla system som är bra för både anställda och arbetsgivare. Lagstiftning måste av naturliga skäl vara likformad för hela arbetsmarknaden medan överenskommelser mellan parterna bättre kan ta hänsyn till behovet inom olika branscher och företag. En annan fördel med partsöverenskommelser är att de, trots att de inte är fastställda i lag, ofta är mer stabila än vad politiska beslut är. Detta då parternas överenskommelser är mindre känsliga för ändrade politiska majoriteter. Att omställningssystemen håller över tid är viktigt för att de ska ge trygghet och stabilitet på arbetsmarknaden.

¹²⁷ Se exempelvis Frey, Carl Benedikt & Osborne, Michael 2013 *The Future of Employment: How susceptible are jobs to computerisation?*

¹²⁸ <http://www.thesrii.org/>

En politik för framtidstro

Botemedlet mot oro är trygghet och framtidstro. Människor som tror på en bättre framtid känner sig tryggare och blir mindre oroliga. Om människor ska tro på det behövs det två saker. Både en politik som skapar en bättre framtid och politiker som lyckas kommunicera ut politiken leder till detta. Om olika politiska åtgärder ska minska människors oro behöver åtgärderna och dess innebörd också vara väl kända. Men om politiken lovar en bättre framtid utan att kunna leverera kommer det på sikt få omvänd effekt. Människors misstro ökar.

Lös samhällsproblemen

Under många år försökte de etablerade partierna möta populismen med en tydlig polarisering utifrån vänster-högerkonflikter. För Socialdemokraterna var det en uttalad strategi att få valet att handla om sådana frågor där inte minst arbetarväljare skulle känna sig som vänster och rösta utifrån skatter och välfärd än utifrån exempelvis invandring. Även från borgerligt håll fanns det ett intresse av att måla ut Socialdemokraterna som den stora fienden. Problemet med detta är att politiken ibland kräver breda lösningar och kompromisser. Om det exempelvis inte fanns ett brett samförstånd om pensionssystemet så skulle förmodligen människor ha ett lägre förtroende för att pensionerna kommer att finnas där i framtiden. Och även på många andra områden såsom skattesystemet, socialförsäkringarnas utformning, energiförsörjningen, utbildningsväsendet och försvaret behövs långsiktiga lösningar som håller över tid.

Samhällsutvecklingen innebär också att politiska frågor kräver nya lösningar som inte alltid stämmer in utifrån de gamla politiska verktygen. Den stora skattereformen 1990 mellan Socialdemokraterna och Folkpartiet kom till därför att det gamla systemet inte längre var anpassad efter den moderna ekonomin. Och på samma sätt är det på många andra områden. Globalisering och teknikutveckling ändrar förutsättningarna för politiken. Om människors oro, på arbetsmarknaden och andra områden, ska hanteras behövs det politiska beslut som möter detta. Automatiseringen på arbetsmarknaden innebär förändringar som gör människor oroliga. Det krävs då en fungerande omställning för att människor ska bli vinnare och inte förlorare som följd av dessa förändringar.

Samhällsutvecklingen kräver en politik som kan hantlera densamma. En internationaliserad ekonomi ställer krav på hur skattesystemet ska vara utformat, behovet av livslångt lärande ställer krav på utbildnings- och arbetsmarknadspolitiken och så vidare. Samtidigt har vi en parlamentarisk situation i Sverige och många andra länder som lett till svaga regeringar som inte alltid har förmågan att fatta de beslut de anser vara nödvändiga.

Kombinationen av svaga regeringar och en samhällsutveckling som kräver långsiktiga politiska beslut och omprövning på flera viktiga områden är inte lyckad. Och den polarisering som vi idag ser i politiken bidrar till olyckliga lösningar. Sverige skulle därför behöva starka regeringar och uppgörelser över blockgränserna som håller över tid. Om de etablerade partierna av makt- eller annan partitaktik avstår från sådana uppgörelser bidrar de endast till att öka människors oro och stärka populismen. Det finns ingenting i nutidshistorien som tyder på att breda uppgörelser i sakfrågor skulle gynna populism. I Sverige har Sverigedemokraterna växt sig starkare under en period med historiskt stark blockpolitik och i andra länder, tydligast i USA, har populistiska politiker kunnat utnyttja de lösningar som blivit en följd av den politiska polariseringen. Om systemet inte levererar lösningar på samhällsproblemen kommer det att öka misstroendet och förmodligen öka stödet för populismen.

Alla måste vinna

En viktig del av en politik för framtidstro är att alla måste vinna, eller i alla fall uppleva att de får en möjlighet att vara med och skörda frukterna av den tillväxt och välfärdsökning som följer av exempelvis teknikutvecklingen. Under stora delar av efterkrigstiden försvann ett stort antal jobb och många människor tvingades både omskola sig och flytta till andra delar av landet. Samtidigt så ökade realinkomsterna för de allra flesta och det fanns en stor framtidstro i samhället. Under de senaste decennierna har vi i stället sett en ökad ekonomisk ojämlikhet. I inte minst USA och Storbritannien har medelinkomsttagare sett sina inkomster stagnera samtidigt som de allra rikaste blivit ännu rikare. På kort sikt innebär automatisering och annan strukturomvandling att en del människor blir av med jobb medan andra tjänar mer pengar. För att få en folklig acceptans behövs det därför system som gör att de allra flesta upplever att de i långa loppet är vinnare. Här har partsmodellen, som ovan nämnts, en viktig betydelse. Genom kollektivavtalsmodellen och det så kallade märket har de flesta svenskar fått reallönehöjningar under de allra flesta åren. Utan detta hade förmodligen stödet för populism varit ännu större.¹²⁹

Inge hopp

Politik är inte bara sakpolitisk leverans utan även kommunikation. Under många år har politiken snarare bidragit till att förstärka än att möta människors oro. Om man i september 2017 googlade ”Stefan Löfven” och ”oro” visades 160 000 träffar. Googla ”Stefan Löfven” och ”framtidstro” fick man 23 000 träffar.¹³⁰ Motsvarande siffror fick även Moderaternas dåvarande ledare Anna Kinberg Batra. Den lärdom som de etablerade partierna gjort av Sverigedemokraterna och även av Donald Trumps framgångar var att bekräfta människors oro och

¹²⁹ Se bland annat <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2017/10/05/fiscal-monitor-october-2017>. Internationella valutafonden skriver här att ”excessive inequality can erode social cohesion, lead to political polarization, and ultimately lower economic growth.”

¹³⁰ <http://www.dagensarena.se/opinion/futurion-mer-framtidstro-behovs-fran-regeringen/>

visa att även de (de etablerade partierna) tog människors oro på allvar.

Problemet med detta är att denna typ av politisk retorik snarare bekräftar och förstärker människors oro än minskar den. Om arbetsmarknadsoro leder till populism kommer politisk kommunikation som förstärker oron att stärka populismen. Och visst kan etablerade partier, om än på kort sikt, säkert med sådan retorik attrahera väljare som annars skulle rösta på populisterna. Men på sikt kommer alltid de renodlade populisterna att vara ”bättre” på detta. Danmark är ett tydligt exempel på att invandringsfientliga partier växer och får ökat inflytande när deras världsbild bekräftas av andra partier.

Kanske har det också haft betydelse att de etablerade partierna ofta beskrivit politiken som ödesbestämd, att det inte funnits några val. Den tidigare moderatledaren Carl Bildt talade under sin tid som statsminister om ”den enda vägens politik” och socialdemokratiska regeringar har ofta motiverat både avregleringar och EU-medlemskap som nödvändigt. Kanske har beskrivningen av politiken som teknokratiska sanningar ökat avståndet till dem som av olika skäl inte har uppskattat förändringarna. Genom att hävda att politiken bara kunde genomföras på ett sätt undvek partierna att förklara och argumentera för den i sak.

Olika utmaningar för vänster och höger

Olika partier har olika utmaningar. De partier som över tid förlorat flest väljare till populistiska partier är Socialdemokraterna och dess motsvarigheter i olika länder. Det beror på att de populistiska partierna i hög utsträckning vuxit bland arbetarväljare, de väljare som tydligast upplevt de negativa konsekvenserna av förändringarna på arbetsmarknaden. Socialdemokratiska partier har misslyckats med att vara relevanta för väljare som historiskt litat på deras förmåga att leverera trygghet under en ekonomisk omställning.

För högerpartierna är utmaningen en annan. I vissa länder har högerpartier valt att konkurrera med högerpopulistiska partier då de betraktat dessa som konkurrenter om samma väljare. Det är en strategi som ibland, i alla fall kortsiktigt, har fungerat. Över tid verkar det dock inte ha försvagat de populistiska partierna. Det har däremot ibland inneburit att de har permanentat den etablerade borgerlighetens beroende av dessa partier för sitt regeringsinnehav, så som i exempelvis Österrike, Danmark och Norge.

Det har också lett till påfrestningar för samarbetet mellan de etablerade borgerliga partierna då liberala partier ofta föredragit att samarbeta åt vänster än med stöd av högerpopulistiska partier. I Danmark har exempelvis det socialliberala partiet Radikale Venstre i praktiken

bytt block på grund av de övriga borgerliga partiernas samarbete med Dansk Folkeparti och i Norge har det liberala och det kristdemokratiska partiet avstått från att ingå i samma regering som Høyre och Fremskrittspartiet.

Även i Sverige har å ena sidan Moderaterna och Kristdemokraterna och å andra sidan Liberalerna och Centerpartiet olika syn på att regera med stöd av Sverigedemokraterna. I länder med majoritetsvals-system har effekten ofta blivit att de etablerade högerpartierna absorberat populistiska rörelser. Tydligast är detta i USA med Republikanerna och Trump och i Storbritannien med Konservativa och hårdföra EU-motståndare. Ett problem för det etablerade ledarskapet i dessa högerpartier har varit att de ofta valt att vinna kortfristiga segrar genom att anamma populisternas världsbild men att de sedan inte klarat av att bemöta dessa i sak utan förlorat makten över de egna partierna.

Finns det hopp?

Automatiseringen innebär i grunden att arbetslivet och människors möjlighet att arbeta och försörja sig förändras. På samma sätt innebär populismen en utmaning för vår demokrati. I båda fallen går det att vara pessimistisk. Det går att se en framtid med stor arbetslöshet och där frukterna av de tekniska förändringarna endast kommer ett fåtal till del. Och det går att se ett samhälle där auktoritära populisterna gått segrande ur kampen mot den liberala demokratin.¹³¹

Kanske finns det något självförstärkande i relationen mellan teknisk utveckling och populism. Om vi tror att det kommer att gå illa så ökar risken för att det också blir så.

Både när det gäller automatisering och populism sammanfattas kanske detta allra bäst av karaktären Yoda från Stjärnornas Krig:

”Fear is the path to the dark side...fear leads to anger... anger leads to hate...hate leads to suffering.”
(från *the Phantom Menace*)

Om vi låter vår oro och rädsla ta överhand så blir vi arga. Ilskan leder till hat men konsekvenserna av ett samhälle där vi misstror och hatar varandra gör oss både räddare och fattigare.

Men om vi tror och litar på att ny teknik i grunden är något positivt som utvecklar våra jobb och som gör oss och vårt samhälle rikare ökar chansen att det blir så. Det innebär inte att vi ska vara naiva, tvärtom finns det risker med all form av förändring om den inte hanteras på rätt sätt. Men om vi skapar ett samhälle och arbetsliv där alla känner att de kan bidra, utvecklas och få del av framgångarna så är förutsättningarna goda.

¹³¹ Det finns ledande politiker som argumenterat för att auktoritära styren är bättre än den liberala demokratin.

Se exempelvis <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/01/a-voter-in-his-twenties-gives-up-on-liberal-democracy/512525/>

REFERENSER ¹³²

- Aalberg, Toril, Esser, Frank, Reinemann, Carsten, Strömbäck, Jesper och de Vreese, Claas (ed) 2017 *Populist Political Communication in Europe*. Routledge.
- Achen, Christopher och Bartels, Larry 2016 *Democracy for Realists: Why Elections do not Produce Responsive Government*. Princeton University Press.
- Andersson, Ulrika, Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik och Oskarson, Maria et al 2017 *Larmar och gör sig till*. SOM-institutet. (<https://som.gu.se/publicerat/bocker/70.-larmar-och-gor-sig-till>).
- Arkhede, Sofia och Oscarsson, Henrik 2017 *Svenska demokratitrender 1986–2016*. SOM-institutet. (http://som.gu.se/digitalAssets/1648/1648468_28-svenska-demokratitrender-2016.pdf).
- Baas, David 2014 *Bevara Sverige* svenskt: Ett reportage om Sverigedemokraterna. Bonniers.
- Bartlett, Jamie 2017 *Radicals: Outsiders changing the world*. Heinemann.
- Bengtsson, Håkan A (red) 2009 *Högerpopulismen: en antologi om Sverigedemokraterna*. Premiss.
- Blinderman, Ilia 2017 "Why the Republican Party wins when robots take your job". *The Pudding*. (<https://pudding.cool/2017/07/jobs/>).
- Dehdari, Sirius 2017 *Economic Distress and Support for Far-right Parties (Job Market Paper in Progress)*. (<https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbmxb2JtYXJrZXRkb2N8Z3g6MzdmZWlwMWRjNGEwYzFkMQ>).
- Frey, Carl Benedikt, Berger, Thor och Chen, Chinchih 2017 *Political Machinery: Did Robots Swing the 2016 U.S. Presidential Election?* (https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/Political%20Machinery_171008_CF5.pdf).
- Frey, Carl Benedikt och Osborne, Michael 2013 *The Future of Employment: How susceptible are jobs to computerisation?* (https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf).
- Funke, Manuel, Schularick, Moritz och Trebesch, Christoph 2015 *Going to Extremes: Politics after Financial Crises, 1870-2014*. CESifo Working Paper No. 5553 (http://www.cesifo-group.de/DocDL/cesifo1_wp5553.pdf).
- Gentzkow, Matthew 2016 "Polarization in 2016" (<https://web.stanford.edu/~gentzkow/research/PolarizationIn2016.pdf>).
- Gentzkow, Matthew 2017 "Sociala medier och politisk polarisering". (<https://www.sns.se/wp-content/uploads/2017/09/sns-analys-nr-43.pdf>).
- Gidron, Noam och Hall, Peter 2017 "The politics of social status: economic and cultural roots of the populist right" *The British Journal of Sociology*.
- Goodhart, David 2017 *The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics*. Hurst.
- Iyengar, Sood och Leikes 2012 "Affect, not ideology: A social identity perspective on polarization". *Public Opinion Quarterly* 76 (3).
- Judis, John 2016 *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*. Columbia Global Reports.
- Kaltwasser, Christobal Rovira, Taggart, Paul och Espejo, Paulina Ochoa (eds) 2018. *The Oxford Handbook of Populism*.
- Kazin, Michael 1995 *The Populist Persuasion: An American History*. Basic Books.
- Kushner, Anthony and Valman, Nadia 2000 *Remembering Cable Street: fascism and anti-fascism in British society*. Vallentine Mitchell.
- Kuhn, David 2007 *The Neglected Voter: White Men and the Democratic Dilemma*. Palgrave.
- Larsson, Stieg och Ekman, Mikael 2001 *Sverigedemokraterna*. Ordfront.
- Lindström, Martin 2003 "Skånes Väl De skånska regionalisternas möte med de svenska nationalisterna". *Statsvetenskaplig tidskrift* 2003/04, årg 106. (<http://journals.lub.lu.se/index.php/st/article/view/2121/1698>).
- Melin, Carl och Uvell, Markus 2014 *Innerst Inne: Vad svenska folket egentligen tycker*. Timbro.
- Mudde, Cas 2007 *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press.
- Müller, Jan-Werner 2016 *What is populism*. University of Pennsylvania Press.
- Nilsson, Linnea och Schön, Emil 2010 *Fult folk: Samtal med sverigedemokratiska väljare*. Karneval.
- Olsson, Stefan 2000 *Den svenska högeranspassning till demokratin*, Acta Universitatis Upsaliensis.
- Oscarsson, Henrik och Holmberg, Sören 2016 *Svenska väljare*, Wolters Kluwer.
- Pappas, Takis 2016 "Modern populism: Research advances, conceptual and methodological pitfall, and the minimum definition". *Oxford Research Encyclopedias*.
- Piketty, Thomas 2014 *Capital in the Twenty-First Century*. Belknap Press.
- Putnam, Robert 2015 *Our kids: The American Dream in Crisis*. Simon Schuster.
- Strömbäck, Jesper, Jungar, A-C och Dahlberg, Stefan 2017 "Sweden: No longer an European Exception" i Aalberg, Toril et al 2017 *Populist Political Communication in Europe*. Routledge.
- Taggart, Paul 2000 *Populism*. Open University Press.
- Uvell, Markus och Carlsen, Erik 2010 *Folkhemspopulismen: Berättelsen om Sverigedemokraternas väljare*. Timbro.
- Vance, J.D. 2016 *Hillbilly Elegy* William Collins.
- Williams, Harry (1969). *Huey Long: A Biography*. Alfred Knopf.
- Williams, Joan 2017 *White Working Class: Overcoming Class Cluelessness in America*. Harvard Business Review Press.

¹³² Källor som bygger på tidningsartiklar eller webbpublicerade texter (exempelvis bloggposter) anges i de löpande texterna. Referenslistan här anger de källor som är publicerade i böcker eller vetenskapliga tidskrifter (inklusive några work in progress)

Furion är TCO:s och TCO-förbundens tankesmedja för framtidens arbetsliv. Vi vill bidra med kunskap och stimulera debatt i frågor som rör tjänstemännens framtida utmaningar på arbetsmarknaden.